

Beoordeling van het werk van den socialist Henry George "Vooruitgang en Armoede"

<https://hdl.handle.net/1874/240748>

1885

M. J. PAUW VAN WIELDRECHT,

Beoordeeling van het werk van den Socialist

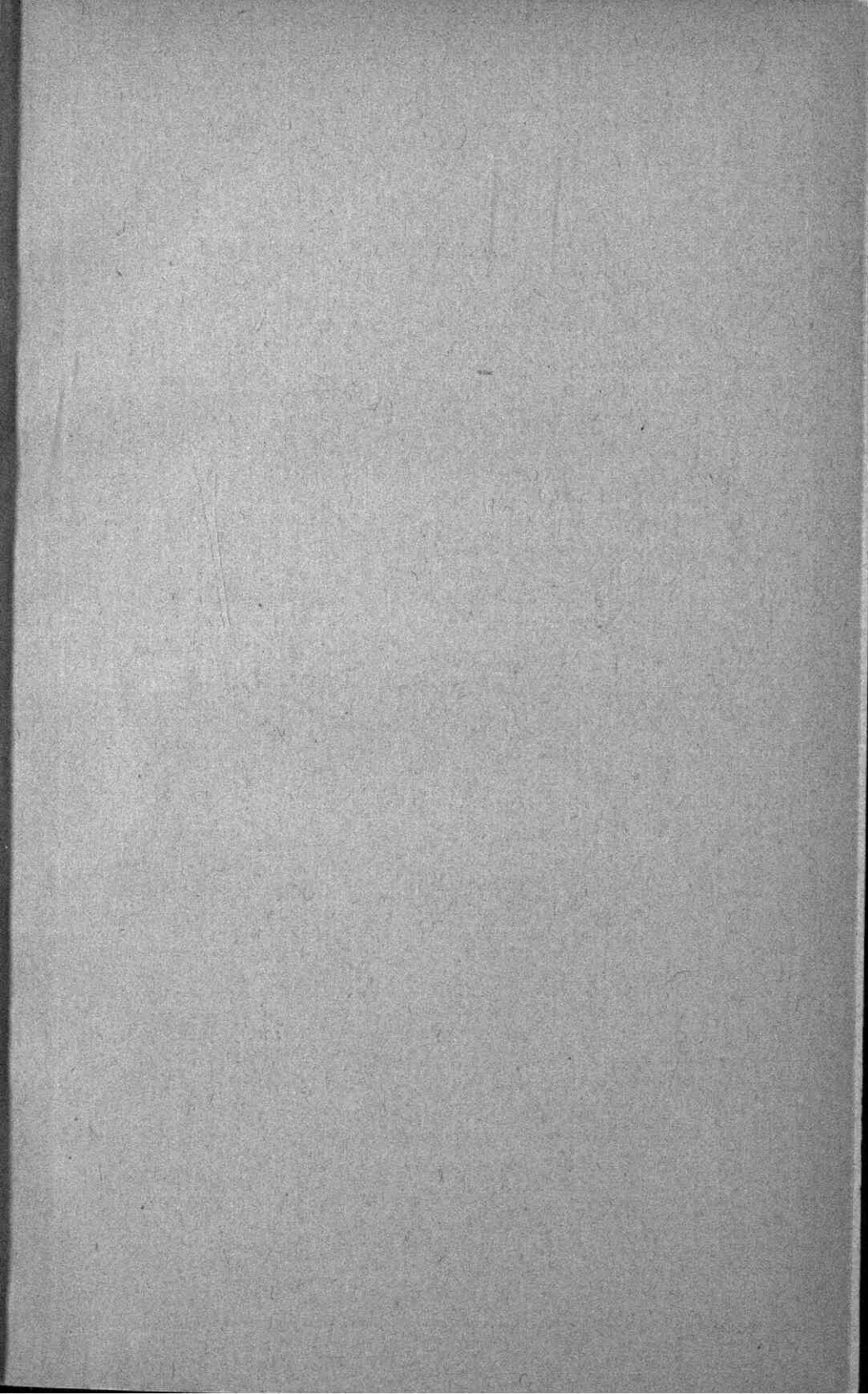
HENRY GEORGE

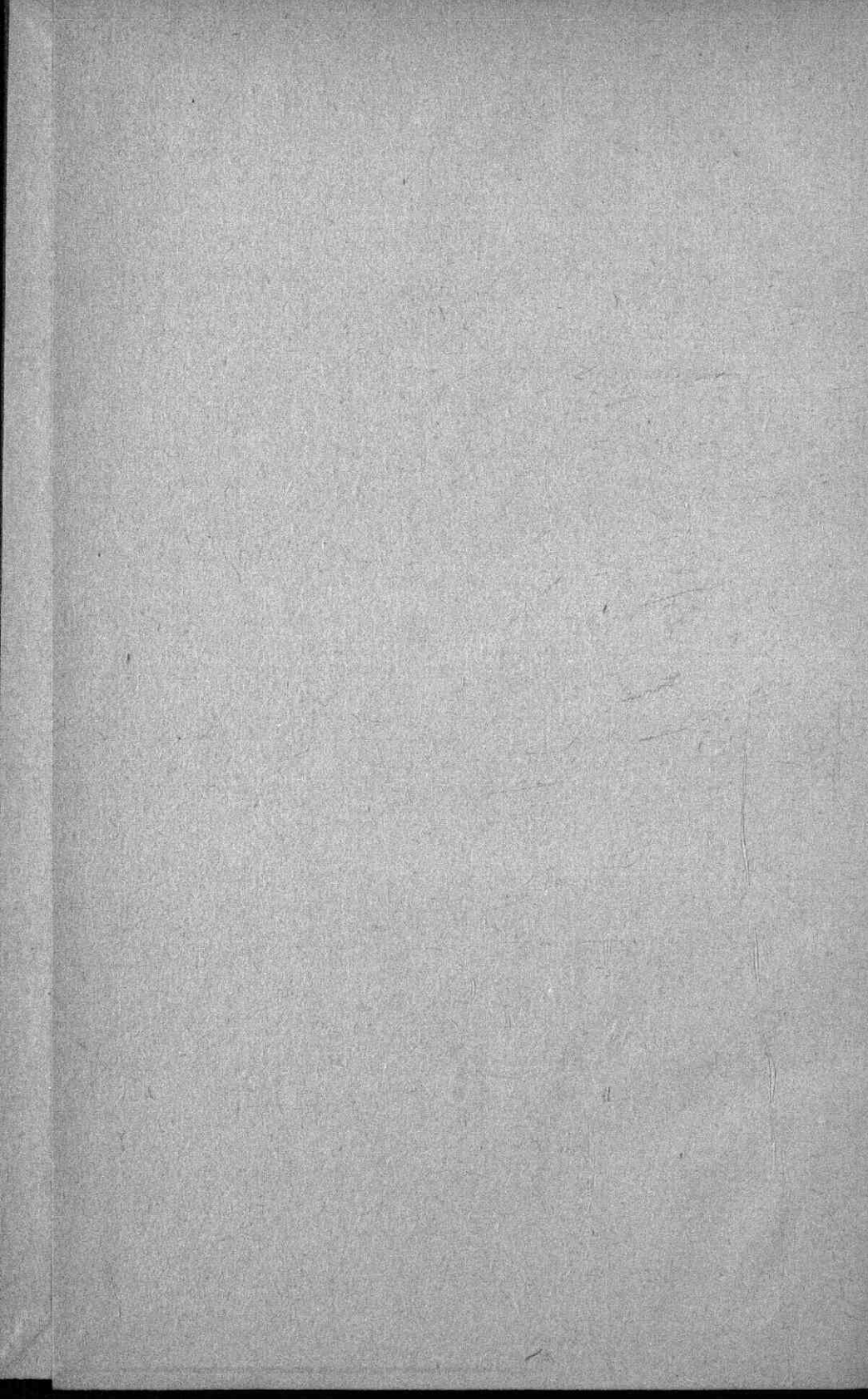
„Vooruitgang en Armoede.”

UTRECHT,
J. DE KRUYFF.
1885.

u.

A. qu.
192

4^e 192

Beoordeeling van het werk van den Socialist

HENRY GEORGE

„VOORUITGANG EN ARMOEDE.”

Beoordeeling van het werk van den Socialist

HENRY GEORGE

„Vooruitgang en Armoede.”

PROEFSCHRIFT

TER VERKRIJGING VAN DEN GRAAD

VAN

Doctor in de Rechtswetenschap,

AAN DE RIJKS-UNIVERSITEIT TE UTRECHT,

NA MACHTIGING VAN DEN RECTOR MAGNIFICUS

DR. J. A. WIJNNE,

Hoogleraar in de Faculteit van Letteren en Wijsbegeerte,

VOLGENS BESLUIT VAN DEN SENAAAT DER UNIVERSITEIT

TEGEN DE BEDENKINGEN VAN DE

FACULTEIT DER RECHTSGELEERDHEID

TE VERDEDIGEN

op VRIJDAG den 11den DECEMBER 1885, des namiddags te 3 uur,

DOOR

MAARTEN IMAN PAUW VAN WIELDRECHT,

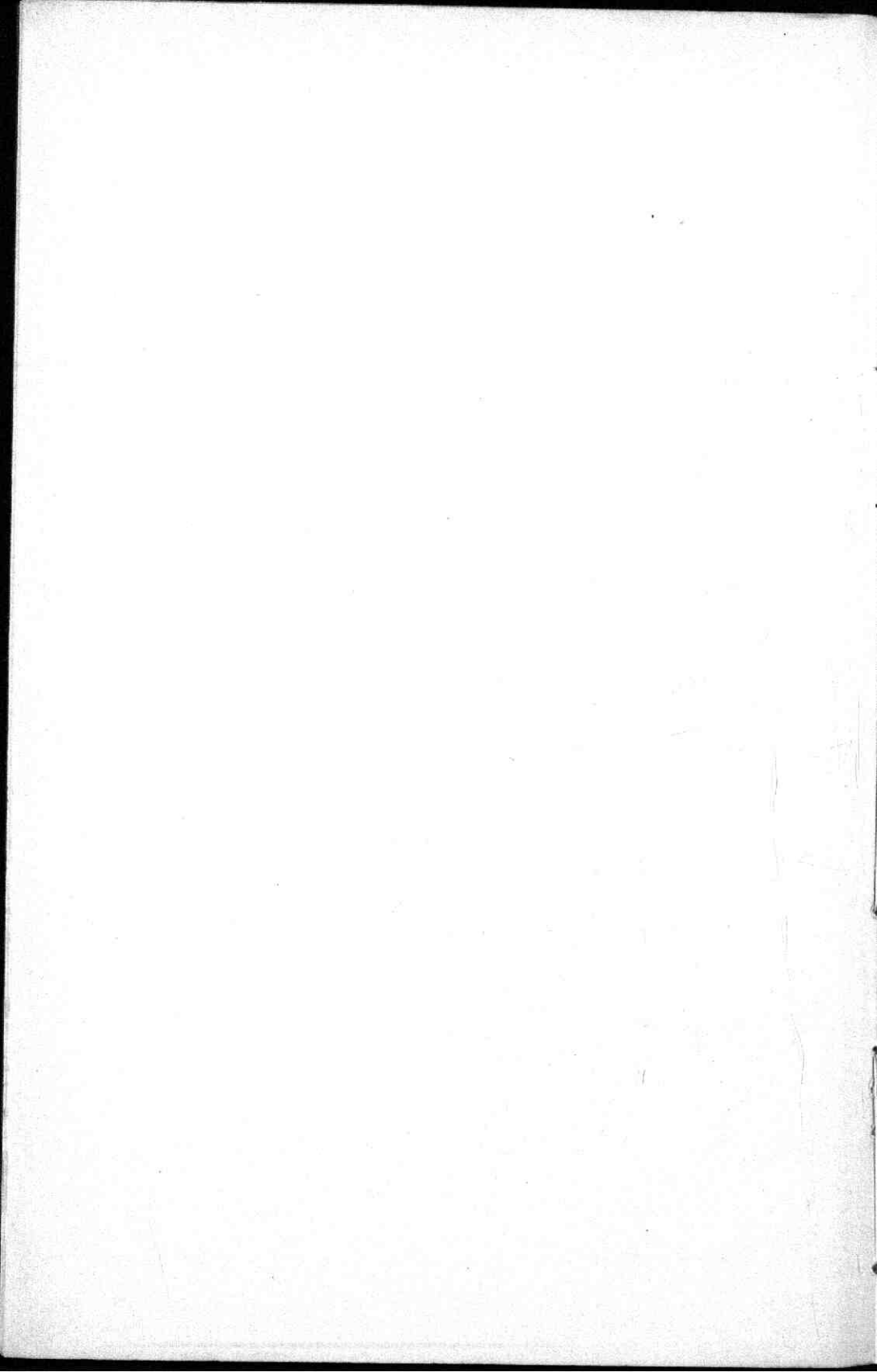
geboren te Utrecht.

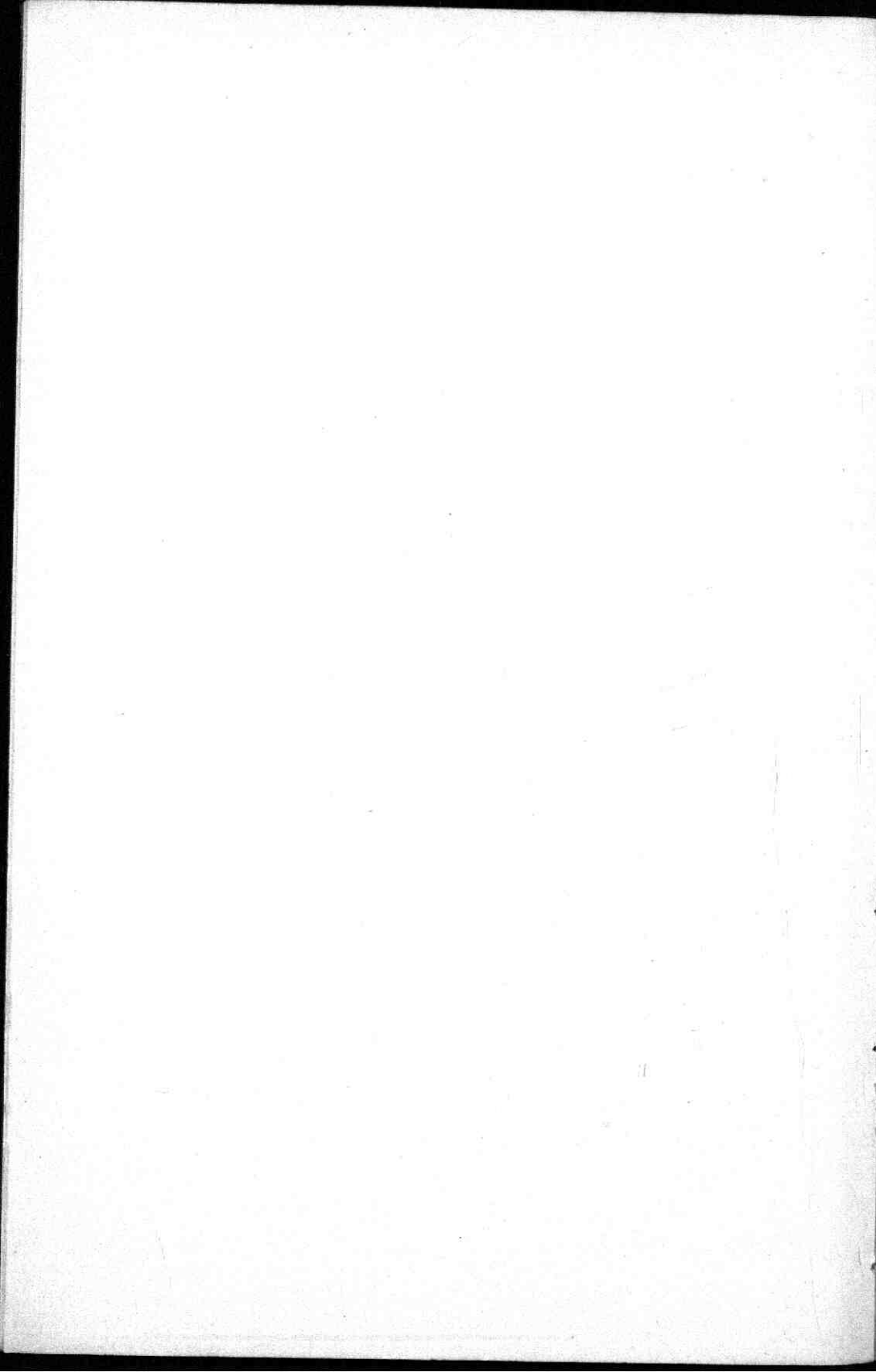

UTRECHT,
J. DE KRUYFF.
1885.

Aan mijne Ouders.

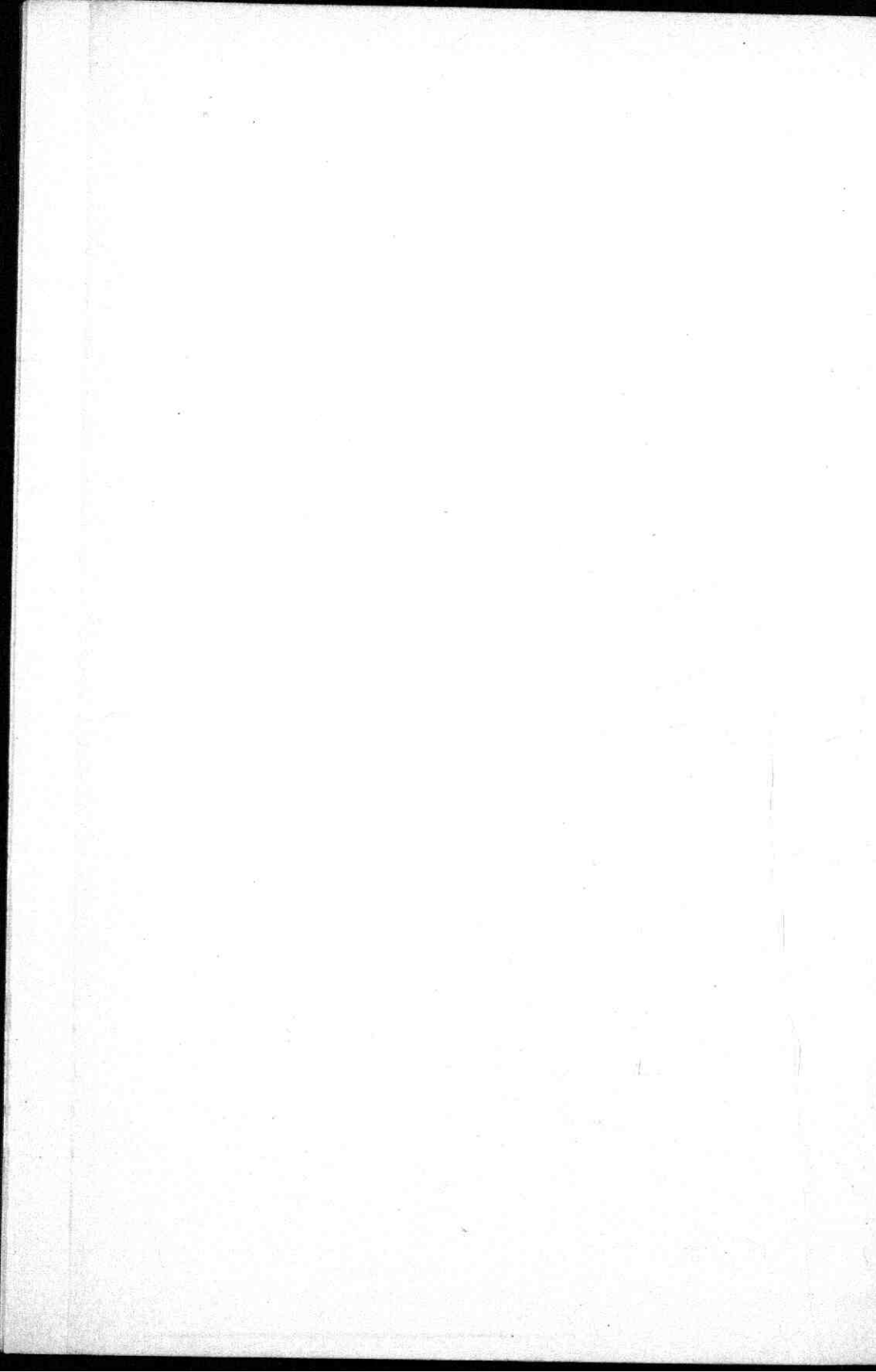
Ik voel mij gedrongen bij het eindigen mijner academische studien, hier mijnen hartelijken dank uit te spreken aan de Hoogleeraren der Juridische Faculteit, wier onderwijs ik heb mogen genieten; inzonderheid aan mijnen hooggeachten Promotor, den Hoogleeraar Mr. J. BARON d' AULNIS DE BOUROUILL, wiens hulpvaardigheid, bij het samenstellen dezer bladzijden ondervonden, ik steeds op hoogen prijs zal blijven stellen.

Mijne vrienden, voor al hetgeen ik ook van u heb mogen leeren, zal ik u steeds dankbaar zijn. De aangename uren in uw midden doorgebracht, zal ik nimmer vergeten.

P.

Utrecht, December 1885.

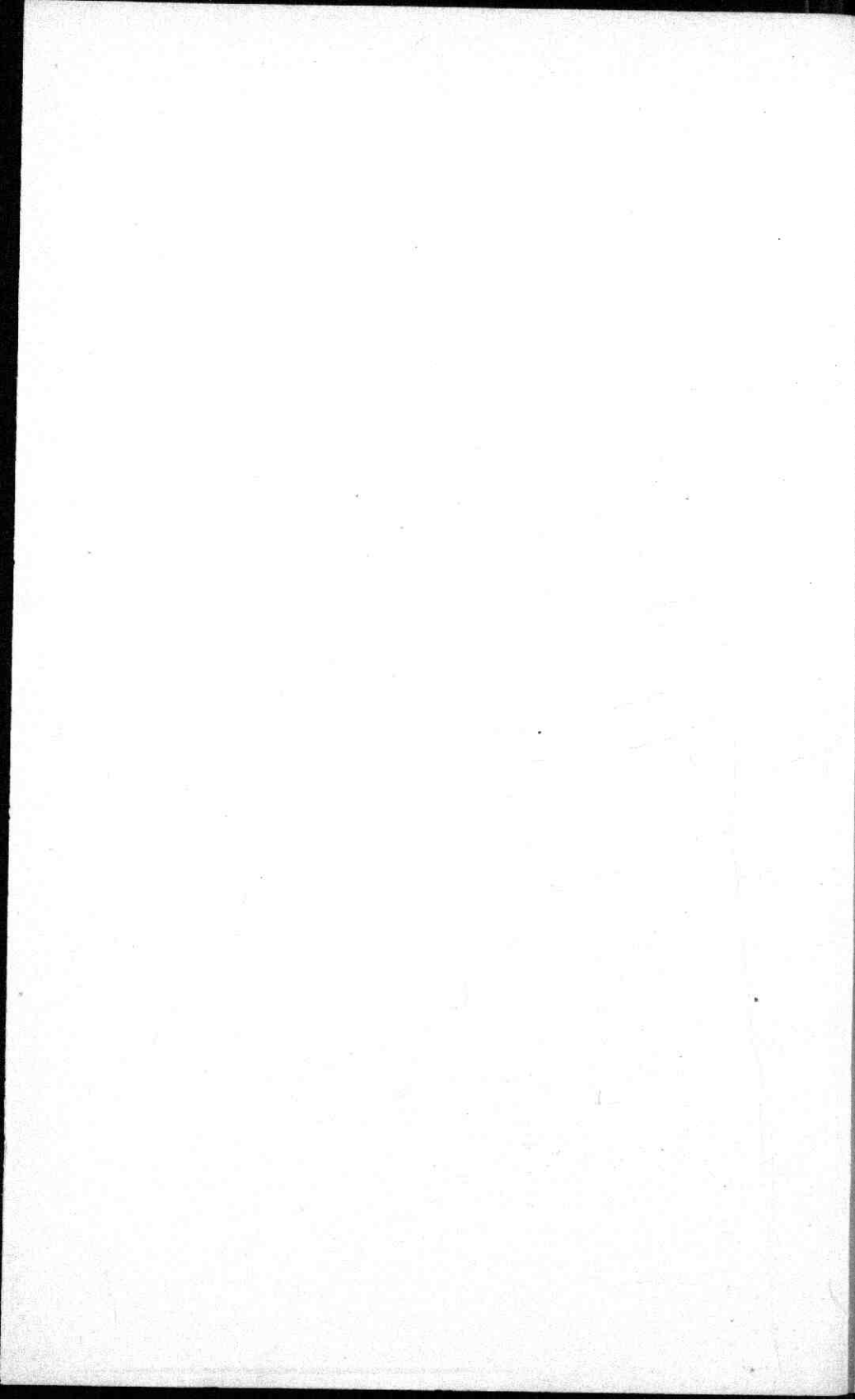

INHOUD.

INLEIDING	biz. 1
HOOFDSTUK I. Overzicht van den Inhoud van „Vooruitgang en Armoede.”	5
HOOFDSTUK II. Is de armoede geneigd te ver- meerderen of te verminderen?	26
HOOFDSTUK III. Beschouwingen over George's Kapitaal-leer en Loon-theorie.	37
HOOFDSTUK IV. Onderzoek naar de waarde van George's bestrijding der malthusiaansche theorie.	49
HOOFDSTUK V. Beschouwingen over George's Grondrente-theorie.	60
HOOFDSTUK VI. Is gemeenschappelijke Grond- eigendom goed of af te keuren?	76
HOOFDSTUK VII. Slot.	85
STELLINGEN	93

INLEIDING.

De negentiende eeuw heeft zoowel op maatschappelijk als op staatkundig gebied de meest ingrijpende veranderingen te weeg gebracht. Door de gemakkelijke middelen van vervoer zijn menschen van de uiteinden der aarde met elkaar in aanraking gekomen. Zij hebben hunne gedachten gewisseld en nieuwe vragen gesteld, wier oplossing dikwijls door de meest ontwikkelden en meest schranderen te vergeefs gezocht is. Algemeene belangstelling valt aan die vragen ten deel. Ten gevolge van de uitbreiding van het onderwijs en van de lage prijzen waarvoor drukwerken te verkrijgen zijn, is bijkans ieder in de gelegenheid

om van de opgeworpen vragen kennis te nemen.

Een dier vragen is wel deze: „*Wat is de oorzaak van armoede, en hoe kan men deze doen ophouden?*”

Tal van antwoorden zijn hierop uitgebracht, en in den jongsten tijd zijn zij met een nieuw antwoord uit Amerika vermeerderd.

HENRY GEORGE, een Amerikaan, heeft in het jaar 1876 een pamphlet uitgegeven, getiteld „*Our Land and Land Policy*”, welks inhoud hij verder ontwikkeld heeft in een werk, getiteld: *Progress and Poverty, an inquiry into the cause of industrial depressions, and of increase of want with increase of wealth — The Remedy*, uitgegeven in het jaar 1879. Daarin geeft hij de nieuwe oplossing van de hierboven gestelde vraag.

Het genoemde werk, dat een enorm debiet gehad heeft, zoowel in Engeland als in Amerika, en vele warme voorstanders, evenals vele scherpe bestrijders gevonden heeft, ontwikkelt eene theorie, die volgens den schrijver, zonneklaar aanwijst waar de kiem der armoede schuilt, en die een eenvoudig middel aan de hand doet om deze uit te roeien.

Ook bij ons te lande is dit werk bekend; vertaald

door DR. J. W. STRAATMAN is het verschenen onder den titel *Vooruitgang en Armoede. Toenemend gebrek bij klimmenden rijkdom, hoe te verklaren? hoe te genezen?* De aanhalingen, welke ik van bedoeld werk in den loop van dit geschrift zal geven, zijn alle uit deze voortreffelijke vertaling geput.

Het is mijn voornemen eerst de hoofdtrekken der theorie van den heer GEORGE mede te deelen, om vervolgens aan te wijzen welk oordeel van wetenschappelijk standpunt, naar mijne meening, er over behoort te worden uitgesproken.

Bij mijne beschouwingen heb ik, behalve andere werken en opstellen, sommige geschriften geraadpleegd, welke meer bijzonder critieken op het boek van den heer GEORGE bevatten. Deze zijn de volgende:

PAUL LEROY BEAULIEU, *le Collectivisme, examen critique du nouveau socialisme* (Parijs, 1884).

W. H. MALLOCK, *Property and Progress, or a brief inquiry into contemporary social agitation in England* (Londen 1884).

WILLIAM HANSON, *Fallacies in Progress and Poverty* (New-York 1884).

Twée opstellen van MR. VEEGENS in de Vragen des

Tijds getiteld: *Arbeid en Kapitaal* (Januari 1882)
en *Loon en Grondrente* (Februari 1882).

Een opstel van een ongenoemd schrijver in de
Edinburgh Review (Januari 1883) getiteld: *The
Nationalisation of the Land*.

Een opstel van MR. HEYMANS in de *Gids* (April 1883)
getiteld: *Eene nieuwe oplossing der Sociale Quaestie*.

Een opstel van ALFRED FOUILLÉE in de *Revue des
deux mondes* (15 Juni 1884) getiteld: *Les Études
récentes sur la Propriété*.

HOOFDSTUK I

Overzicht van den Inhoud van „Vooruitgang en Armoede.”

„Het kenmerk dezer eeuw is eene, aan het won-
„der grenzende vermeerdering der rijkdom scheppende
„macht. De toepassing van stoom en electriciteit,
„de invoering van verbeterde werkwijzen en arbeid-
„besparende werktuigen, de grootere verdeeling en
„de grootsche schaal der productie, benevens de ver-
„wonderlijke gemakkelijkerheid waarmede de ruilingen
„geschieden, hebben een schier onmetelijke uitbreiding
„gegeven aan de vruchtdragende kracht van den
„arbeid.

„Aan het begin van dit tijdvak was niets natuur-
„lijker dan de, ook werkelijk gekoesterde, verwach-
„ting dat arbeid-besparende uitvindingen de inspan-

„ning van den arbeider zouden verlichten en zijn
 „toestand verbeteren, zoodat vroeger of later, dank
 „zij de onberekenbare vermeerdering van de rijkdom
 „voortbrengende macht, armoede en gebrek tot het
 „verleden zouden gaan behooren.” 1)

Met deze woorden begint de heer GEORGE zijne inleiding. Deze schoone verwachtingen echter zijn teleurgesteld; niettegenstaande vooruitgang toch blijft de armoede. Overall armoede! zoowel in landen, waar bezwarende tarieven den handel belemmeren, als waar de handel zoo goed als vrij is, zoowel in republiek als in monarchie.

De diepste armoede, den bittersten strijd om bestaan vinden wij in die landen, waar de bevolking het dichtst, de rijkdom het grootst, en productie en ruiling het volledigst ontwikkeld zijn.

Hoe meer de stoffelijke voortbrenging toeneemt, des te meer armoede en ellende worden er geleden.

„Ik ben van meening”, zegt GEORGE, „dat hetgeen „wij stoffelijken vooruitgang noemen in geen enkel „opzicht strekt om den toestand der laagste klasse „te verbeteren, waar het geldt de onmisbare bestand- „deelen van een gezond en gelukkig menschelijk „leven. Ja, ik ga verder en beweer dat stoffelijke

---

1) George t. a. p. blz. 1.

„voortgang op nog zwaarder verdrukking der „laagste klasse uitloopt.” 1)

Ziehier den toestand: slechts de rijken worden gebaat, de armen niet; de afscheiding tusschen rijken en armen wordt hoe langer hoe grooter; het is evenalsof eene reusachtige wig halverwege in de maatschappij gedreven, hen, die er boven zijn, verheft, maar hen, die er onder zijn, inperst en verplettert.

De wet op te sporen, die armoede en voortgang aan elkaar bindt, en met den toenemenden rijkdom ook het gebrek vermeerdert is het doel dat de heer GEORGE zich voor oogen stelt: hij zal aantoonen dat het hier geen noodzakelijk noch natuurlijk, maar een kunstmatig kwaad geldt, en hij zal ons het middel aan de hand geven om dit te verdelgen.

Het feit, dat bij den stoffelijken voortgang armoede toeneemt, wordt, zegt GEORGE, door de staathuishoudkundigen verklaard door de gangbare *theorie van loonen* en door de gangbare *bevolkings-theorie*.

Op de vraag waarom de loonen, ten spijt van den aanwas van het voortbrengensvermogen, geneigd zijn tot een minimum te dalen, dat niets meer dan het strikt levensonderhoud toestaat, antwoordt de

---

1) George t. a. p. blz. 8.

gangbare staathuishoudkunde, dat de loonen bepaald worden door de verhouding van het aantal arbeiders tot het bedrag van het kapitaal, hetwelk voor het gebruik van arbeid is bestemd, en dat zij aanhoudend dalen tot het geringste bedrag, waarvoor arbeiders zullen geneigd zijn te leven en zich voort te planten, aangezien de vermeerdering van het aantal arbeiders natuurlijker wijze strekt om elke vermeerdering van kapitaal te volgen en in te halen. De loonen zouden dus hooger zijn zoo het kapitaal overvloediger ware, en omgekeerd zou het kapitaal betrekkelijk overvloedig zijn, waar de loonen hoog en betrekkelijk schaarsch, waar de loonen laag zijn. Zoo het kapitaal, dat voor de betaling van loonen wordt gebezigd, voor een groot deel bestaat uit het kapitaal, dat bestendig naar belegging zoekt, moet wel de rentestandaard de maatstaf zijn ter bepaling van den betrekkelijken overvloed of schaarschheid van kapitaal, ergo moeten hooge loonen (het teeken van betrekkelijke schaarschheid van arbeid) gepaard gaan met lage interesten (het bewijs van betrekkelijken overvloed van kapitaal), en omgekeerd moeten lage loonen eenen hoogen rentevoet begeleiden.

Dit alles is, volgens den schrijver, niet het geval. Neen, het tegendeel is waarheid. In Californië, bijvoorbeeld, waar vroeger de loonen hooger waren

dan elders ter wereld, was de interest ook hooger. Loon en interest zijn in Californië beide tegelijk gedaald. Het is een welbekend feit dat in nieuwe landen, waar het kapitaal betrekkelijk schaarsch is, de loonen hooger zijn dan in oude staten, waar het kapitaal betrekkelijk ruimer is.

De heer GEORGE zal aantoonen dat de stelling: *De loonen worden van het kapitaal genomen een grondwaling is*, en zal bewijzen dat *de loonen in werkelijkheid getrokken worden uit de opbrengst van den arbeid, voor welken zij worden betaald*.

Op de onderstelling dat de arbeid onderhouden en betaald wordt van een bestaand kapitaal alvorens het product, waarom het te doen is, verkregen is, zijn alle leerstukken der gangbare staathuishoudkunde, in het wijdst en belangrijkste deel van haar gebied, gebouwd.

„Kan men aantoonen dat die onderstelling eene „dwaling is, en dat integendeel het onderhoud en „de betaling van den arbeid niet eenmaal tijdelijk „het kapitaal aantasten, maar beiden rechtstreeks „worden genomen van het produkt van den arbeid, „dan is het gansche, op dien grondslag opgetrokken, „gebouw zonder steun en moet ineenstorten.” ¹⁾

---

1) George t. a. p. blz. 22.

Daar de loonen in geld betaald worden, dikwijls vóórdat het produkt gereed is, is de meening ontstaan dat zij van een vooraf beschikbaar kapitaal genomen worden, m. a. w. dat er kapitaal moet zijn bijeengebracht, alvorens arbeid wordt gebruikt. In den oorspronkelijken staat van zaken, welke aan de toeiening van den grond en de opeenstapeling van voorraad voorafgaat, behoort de geheele opbrengst van den arbeid aan den arbeider. Hij heeft noch meester, noch grondeigenaar, met wien hij moet deelen.

Een stap verder, en de arbeider ofschoon voor een ander, of met eens anders kapitaal werkende, ontvangt zijn loon in natura d. w. z. in de dingen door zijnen arbeid voortgebracht. De volgende stap is dat het loon, hoewel in natura begroot, betaald wordt in een, aan waarde gelijk, bedrag van andere zaken. Eindelijk komt men tot het gebruikelijk vooraf bedongen loon. In al deze gevallen is het duidelijk dat „het fonds, door den arbeid geschapen, in waarheid de bron is, waaruit de betaling van het loon „voortspruit.”¹⁾ B. v. bij het bouwen van een schip, stelt de arbeid, iederen dag verricht, dat deel van het kapitaal daar, dat als loon uitbetaald wordt. „Daar het verrichten van arbeid aan de betaling van

---

1) George t. a. p. blz. 55.

„loon voorafgaat, en het verrichten van arbeid in „productie het scheppen van waarde omvat, ontvangt „de werkgever waarde, voor en aler hij waarde „uitgeeft — hij *ruilt* slechts kapitaal in eenen vorm „voor kapitaal van een anderen vorm.” 1)

GEORGE komt nu tot deze conclusie: Hij, die voor *zich zelve*n werkt, bekomt als loon de zaken, die hij voortbrengt; hij, die *voor eenen anderen* werkt, tegen vast loon of geld, werkt onder een contract van ruiling en *schept* zijn loon, naar mate hij arbeid geeft, zoodat hij, terwijl hij zijn loon verdient, zijn werkgever kapitaal voorschiet. Nooit zal de werkgever den arbeider kapitaal voorschieten, tenzij hij hem vooraf betale.

Schept nu ieder arbeider, door zijn werk te verrichten, het fonds, waaruit zijn loon getrokken wordt, dan kunnen deze loonen niet verminderd worden door het toenemend aantal arbeiders, maar integendeel, daar de vruchtafwerpende kracht van den arbeid klaarblijkelijk aangroeit met de toeneming van arbeiders, moeten, andere dingen gesteld als gelijk zijnde, de loonen des te hooger worden naarmate er meer arbeiders komen.

Achter dit voorbehoud *andere dingen gesteld als*

---

1) George t. a p. blz. 64

gelijk, schuilt deze vraag: „Hebben de voortbrengende „krachten der natuur neiging om te verminderen met „de vermeerderde eischen, die eene aangroeiende „bevolking haar voortdurend stelt?”

Deze vraag is bevestigend beantwoord door MALTHUS in zijne Bevolkingstheorie, waarin hij beweert dat *de bevolking van nature, met grooter snelheid tracht toe te nemen dan de middelen van levensonderhoud.*

Dit, zegt GEORGE, is eene onwaarheid en hij zal aantoonen dat *niet de gierigheid der natuur, maar de onrechtvaardigheid der maatschappij de oorzaak is van de armoede en ellende, welke de gangbare theorie aan overbevolking toeschrijft.*

MALTHUS begint zijn boek, *de Studie der Bevolking*, met eene dwaasheid, zegt GEORGE, n.l. dat de bevolking tracht aan te groeien in eene meetkunstige rede, terwijl het levensonderhoud, op zijn hoogst, in eene rekenkunstige kan vermeerderen. Dit is eene bewering van allen grond ontbloot. „Te vergeefs „zal men den aardbol overzien, en vruchteloos de „geschiedenis doorloopen, om een voorbeeld te vinden „van een tamelijk groot land, waar armoede en „gebrek, naar waarheid, zijn toe te schrijven aan „den druk eener aangroeiende bevolking.” 1)

---

1) George t. a. p. blz. 108.

Overbevolking! bespottelijke voorstelling! Zie maar eens rond, hoe vele vroeger dicht bevolkte landen zijn nu niet verlaten of in woestenijen herschapen, Babylonië, Perzië het Nijldal!

„Als de drang tot voortteling zoo sterk is als het „Malthusianisme onderstelt, hoe komt het dan dat „zoo dikwijls geslachten uitsterven, geslachten, die „niet weten wat armoede is? . . . . hoe komt „het dat in zulk eene aristocratie als de Engelsche, „zoo menig pairschap uitsterft, en het Huis der Lords „alleen door nieuwe benoemingen, van eeuw tot „eeuw in stand kan worden gehouden?“ 1)

Volgens GEORGE worden landen zooals Indië en China als onomstootelijke voorbeelden van de waarheid van MALTHUS' theorie aangehaald. In deze landen is de bevolking geringer, de sterfte en armoede veel grooter, dan in landen zooals Saksen, België, Nederland e. a., terwijl de grond rijkelijk onderhoud op zou leveren, en de inwoners sterk en vernuftig genoeg zijn om hierin te voorzien. Slechts de tirannie en afpersing zijn de oorzaak van de ellende, de hongersnooden en het gebrek, die daar heerschen. Wat Ierland betreft, is het 't zelfde; ook hier gelden afpersing en tirannie al is het ook in een anderen vorm: hier zijn het de

---

1) George t. a. p. blz. 114.

landheeren met hunne agenten, handlangers, paarden en honden, die het land uitzuigen.

„Of overbevolking wel ooit pauperisme en broodsgedrek heeft veroorzaakt, kan een nog onbesliste vraag zijn; maar het pauperisme en de ellende in Ierland kunnen even weinig aan die oorzaak worden toegeschreven, als de slavenhandel aan de overbevolking van Afrika, of de verwoesting van Jerusalem aan de onmacht der middelen van levensonderhoud om gelijken tred te houden met de voortteling.” 1)

Ten onrechte wordt, volgens GEORGE, het voortplantingsvermogen van planten en dieren vergeleken bij dat van den mensch. Sommige planten en dieren immers, zouden in enkele jaren de aarde vullen, terwijl de mensch lang zoo snel niet vermeerdert. Deze vermeerdering in het planten- en dierenrijk, waaruit de mensch zijn voedsel trekt, bewijst klaarblijkelijk dat het aangroeingsvermogen van 's menschen levensonderhoud sneller toeneemt dan de bevolking. Tusschen mensch en dier is dit groote verschil, dat bij 't laatste het voedsel moet toenemen, wil het dierenrijk zich uitbreiden, terwijl daarentegen, hoe meer menschen er zijn, des te meer voedsel er ook voortgebracht wordt. „Terwijl planten en dieren

---

1) George t. a. p. blz. 131.

„tegen de grens der voedingsmiddelen drukken, kan „de mensch zich niet aan de grens van zijn levens- „onderhoud bevinden, zoo lang hij de grenzen der „aarde niet heeft bereikt.” 1)

In plaats van 1.000 millioen menschen, zegt GEORGE, kon de aarde wel 1.000 biljoen onderhouden; de grens voor de bevolking kan slechts de grens van ruimte zijn, en het gevaar dat het menschelijk geslacht aangroeit buiten de grenzen der mogelijkheid om plaats voor zijne ellebogen te vinden, is zóó ver verwijderd, dat het voor ons geen praktisch belang heeft. Door zich te voeden, verminderen de dieren de bron van hun voedsel, de mensch daarentegen, zorgt dat, waar hij iets genomen heeft, deze vermindering duizendvoudig vergoed wordt.

De voortbrengende kracht des bodems moet verminderen wordt als staving van MALTHUS' theorie beweerd.

Onzin! Voortbrenging en verbruik zijn bloot betrekkelijke uitdrukkingen. Alles, wat van de aarde komt, keert tot de aarde weder: door alle geslachten heen is de aarde geen atoom lichter of zwaarder geworden.

Hoe dichter bevolkt, des te rijker een land, m. a. w. het betrekkelijk vermogen om rijkdom voort

---

1) George t. a. p. blz. 136.

te brengen, neemt toe met de toeneming der bevolking. „Ik beweer dat bij een gegeven toestand van „beschaving, in de behoeften van een grooter aantal „mensen collectief gemakkelijker dan in die van „een kleiner getal kan voorzien worden”. 1)

Immers in Engeland, waar de bevolking jaarlijks met 2 % vermeerdert, vermeerdert de rijkdom in nog grooter mate. In Amerika zijn toch de dicht bevolkte Oostelijke Staten rijker dan de schaarsch bevolkte Westelijke. „De rijkste landen zijn niet „die, waar de natuur het vrijgevigst, maar die waar „de arbeid het krachtigst is, niet Mexico, maar Massachusetts, niet Brazilië, maar Engeland.” 2)

Deze twee theoriën nu, die van loonen en die van bevolking, waarmee de staathuishoudkunde de armoede verklaart, omvergeworpen hebbende, gaat GEORGE voort met aan te wijzen wat dan eigenlijk de oorzaak van de toenemende armoede is.

De oorzaak van de toenemende armoede en de vermindering van loonen is gelegen in het stijgender grondrente.

De grondrente van land wordt bepaald door zijne meerdere opbrengst, boven hetgeen met dezelfde

---

1) George t. a. p. blz. 147.

2) George t. a. p. blz. 152.

werkzaamheid, van den minst vruchtbaren grond in gebruik, kan worden verkregen. Dit is de wet der grondrente van RICARDO.

„Te zeggen dat grondrente zal zijn het meerdere „in productiviteit boven de opbrengst aan den zoom „of het laagste punt van landbebouwing, is dus het „zelfde als te zeggen dat zij zal zijn het meerdere „van de opbrengst, boven hetgeen hetzelfde bedrag „van arbeid en kapitaal van de minst loonende bezigheid verkrijgt.” 1).

„De wet der grondrente is feitelijk slechts eene „afleiding uit de wet der mededinging, en komt „eenvoudig neer op de bewering dat, aangezien „loonen en renten naar een gemeenschappelijk peil „streven, het geheele gedeelte van de algemeene „voortbrenging van rijkdom, hetwelk overschrijdt „wat gebruikte arbeid en kapitaal voor zich zelven „hadden kunnen bekomen, bij toepassing op den „armsten natuurlijke faktor in gebruik, in den vorm van grondrente, aan de grondeigenaars zal komen”. 2)

Zie hier de wet der grondrente.

Zonneklaar is het dat de wet der loonen, waar de opbrengst gedeeld wordt tusschen grondrente en loonen, en de wet van rente en loonen samen, waar

1) George t. a. p. blz. 175.

2) George t. a. p. blz. 176.

de deeling geschiedt in grondrente, loonen en rente, een onafscheidelijk gevolg van deze wet zijn. Omgekeerd uitgedrukt is de wet der *grondrente* de wet van *loonen* en *rente* samen. Immers, welke de voortbrenging zij, door aanwending van arbeid en kapitaal verkregen, bekomen deze beide factoren slechts zulk een deel der opbrengst, als zij hadden kunnen krijgen op eenen bodem, waar geen grondrente viel te betalen, m. a. w. op den minst vruchtbaren grond. Wat overblijft van de opbrengst na betaling der loonen, zou aan arbeid en kapitaal toekomen, ware geen grondrente te betalen: is dit echter het geval, dan is al wat als loon en rente gelijk aan het bedrag dat verkregen kan worden van grond, die geene grondrente afwerpt.

Opbrengst is dus $Grondrente + Loonen + Rente$
 dus $Opbrengst - Grondrente = Loonen + Rente$.
 Zoo zien wij dat de opbrengst van arbeid en kapitaal geen invloed op loonen en rente heeft, maar wel dat deze afhangen van de meerdere of mindere hoeveelheid grondrente, die betaald moet worden, en daarom, hoe de voortbrengende kracht ook vermeerdert, kunnen, wanneer de grondrente in gelijke verhouding vermeerdert, loonen noch rente stijgen. „Dat de grondrente de loonen moet verminderen is „even duidelijk als dat naarmate de afgetrokken som

„grooter wordt, de rest kleiner zal zijn. Dat de „grondrente werkelijk de loonen verlaagt, kan ieder „een, hoe ook geplaatst, zien, als hij slechts een „blik om zich heen slaat” 1).

Loonen en rente ondervinden steeds, bij de toeneming van het voortbrengend vermogen, den invloed van de wijze, waarop de grondrente daardoor wordt aangedaan. Rijst de waarde van den grond in evenredige verhouding, dan zal de gansche vermeerderde voortbrenging door de grondrente worden verzvolgen en loonen en rente blijven 't zelfde. Stijgt de waarde van den grond in grootere evenredigheid, dan slokt de grondrente nog meer dan de vermeerdering in, en, al is de opbrengst van arbeid en kapitaal grooter, toch zullen loonen en rente dalen. Slechts dan als de waarde van den grond niet zoo snel stijgt als het voortbrengend vermogen, kunnen loonen en rente toenemen met de vermeerdering van het voortbrengend vermogen.

Nu GEORGE de oorzaak der armoede en van de daling der loonen in de stijging der grondrente gevonden heeft, gaat hij onderzoeken wat de oorzaak van die stijging is.

De eenige door RICARDO opgegevene, is de toe-

---

1) George t. a. p. blz. 307.

neming der bevolking, die grooter aanvoer van voedsel noodig maakt, en daardoor de uitbreiding van den landbouw tot slechteren grond eischt.

Andere oorzaken spannen samen tot opvoering der grondrente, maar zij zijn geheel of ten deele verborgen door de verkeerde opvatting tot nogtoe in zwang aangaande de werkzaamheden van arbeid en kapitaal.

Niet alleen stijgt de grondrente (en ontstaat dien tengevolge vermindering van het evenredig deel der opbrengst, dat aan kapitaal en arbeid komt) tengevolge van de toeneming der bevolking, door daling van den zoom der landbebouwing, maar ook tengevolge van dezelfde oorzaak, door het aan den dag brengen uit den grond van bijzondere hoedanigheden die anders verborgen zouden blijven en door het verbinden van bijzondere hoedanigheden aan bepaalde gronden. B. v. de grond van één volkplanter in een savahanna, zal, zoodra er meer kolonisten in de buurt komen wonen, al is de grondgesteldheid van allen gelijk, meer waarde krijgen, daar de arbeid nu verdeeld kan worden en bijzondere hoedanigheden uit den grond kunnen gehaald worden, die anders door één persoon niet te verkrijgen waren geweest.

Eene andere oorzaak van de stijging der grondrente is de toepassing van algemeen verspreide verbete-

ringen en arbeidbesparende uitvindingen. „Gaan uit-
 „vinding en verbetering voort, dan zal het vrucht-
 „dragend vermogen van den arbeid nog grooter wor-
 „den en de som van kapitaal en arbeid, die noodig
 „zijn om eene bepaalde hoeveelheid voort te brengen,
 „kleiner. Dezelfde oorzaken zullen tengevolge heb-
 „ben, dat deze nieuwe winst in het voortbrengend
 „vermogen voor de voortbrenging van meer rijkdom
 „wordt aangewend; de zoom des landbouws zal an-
 „dermaal zich uitbreiden en de grondrente stijgen,
 „zoowel in evenredigheid als in bedrag, zonder eenige
 „verhooging van loonen en rente. En zoo zal, als
 „de uitvindingen en verbeteringen worden voortgezet,
 „en aanhoudend het vruchtdragend vermogen van den
 „arbeid vermeerderen, de zoom der voortbrenging al
 „lager en lager dalen, de grondrente daarentegen
 „bestendig klimmen ofschoon de bevolking stationair
 „blijft” 1).

Nog eene oorzaak vinden wij bij GEORGE gemeld
 en wel *het speculeeren in grond*.

„Daar is echter eene oorzaak, waarop nog niet is
 „gelet. . . . . Deze oorzaak is de stellige ver-
 „wachting van een verder stijgen van de waarde
 „van den grond, welke in alle vooruitgaande landen

---

1) George t. a. p. blz. 264.

„voortspruit uit de gestadige verhooging der grond-
 „rente en aanleiding geeft tot speculatie, of het
 „kooopen van land voor hooger prijs, dan het anders
 „zou opbrengen” 1).

GEORGE heeft de oorzaak van de voortdurende
 armoede en van den lagen stand der loonen tot de
 grondrente, die slechts den grondeigenaar verrijkt,
 teruggebracht. Hij geeft ons het geneesmiddel aan
 de hand. Vele zijn reeds aangeprezen, maar zij zijn
 slechts halve maatregelen: grooter spaarzaamheid bij
 de regeering, verbreiding van onderwijs en opvoe-
 ding, eene meer algemeene verdeeling van den
 grond enz.

De stelling van den heer GEORGE luidt: *Wij moeten
 den grond maken tot gemeenschappelijk eigendom.*

Men zal wel vragen, is dit rechtvaardig? maar
 daarop kan met een wedervraag geantwoord worden:
 Welk uitsluitend recht heeft één mensch boven den
 anderen op den grond?

„Het gelijke recht van alle menschen op het ge-
 „bruik van den grond is even klaar als hun gelijk
 „recht om de lucht in te ademen”. 2)

---

1) George t. a. p. blz. 269.

2) George t. a. p. blz. 355.

„Historisch zoowel als ethisch is bijzonder grondbezit diefstal.” ¹⁾

Geen wonder dus dat GEORGE, zulke gedachten hebbende aangaande bijzonder grondbezit, ons zegt dat vergoeding aan de eigenaars onnoodig is: „Wij „zouden aan de wet der rechtvaardigheid voldoen en „alle oeconomische eischen bevredigen, als wij „met één pennestreek alle bijzondere eigendoms- „rechten afschaffen, als wij allen grond voor publiek „eigendom verklaarden, en hem in genoegzame „hoeveelheden aan de hoogste bieders verpachtten, „echter onder dusdanige voorwaarden dat het bijzonder „recht op verbeteringen als een heilig recht behouden „bleef.” ²⁾

Een axioma echter is het dat de grootste veranderingen het best kunnen teweeg worden gebracht onder oude vormen; daarom stelt de heer GEORGE voor om 't zelfde te doen op eenvoudiger, gemakkelijker en kalmer manier, dan het opzettelijk verbeurd verklaren van alle gronden, en hunne verhuring aan de hoogste bieders.

Den grond verbeurd te verklaren is onnoodig, noodig

---

1) George t. a. p. blz. 390.

2) George t. a. p. blz. 425.

is alleen de grondrente voor het algemeen te nemen, m. a. w. de grondrente door middel van eene hoog opgevoerde grondbelasting geheel te doen vloeien in de schatkist van den Staat.

Groot zijn de resultaten, welke de schrijver zich hiervan voorspiegelt.

In de eerste plaats afschaffing van alle andere belastingen. „In zoover nu als de belasting der „grondrente of grondwaarden noodzakelijker wijze „evenveel moet worden verhoogd als wij andere „belastingen afschaffen, kunnen wij onzen voorslag in „een practischen vorm aldus voordragen: *Afschaffing „van alle belastingen, behalve die op grond- „waarden*”.¹⁾

In de tweede plaats een vooruitgang des menschedoms op schier elk gebied, waarop vooruitgang begeerlijk is.

De schrijver noemt den door hem voorgestelden maatregel „het eenvoudige en toch afdoende genees- „middel, dat de loonen zal doen stijgen, de „verdiensden van het kapitaal vermeederen, het „pauperisme uitroeien, de armoede afschaffen, winst- „gevenden arbeid aan ieder, die het verlangt ver-

---

1) George t. a. p. blz. 428.

„schaffen, vrije ruimte aan de menschelijke krachten en vermogens bezorgen, de misdaden verminderen, het peil van zedelijkheid verheffen den „smaak zuiveren, het verstand ontwikkelen, de „regeering louteren en de beschaving tot nog edeler „hoogte opvoeren.” 1)

Ik heb thans van den inhoud van GEORGE's betoog een overzicht gegeven. In de volgende bladzijden zal het mijne taak zijn over dien inhoud een oordeel uit te spreken.

---

1) George t. a. p. blz. 427.

HOOFDSTUK II.

Is de armoede geneigd te vermeerderen
of te verminderen?

Laat mij beginnen met de eerste stelling van den heer GEORGE te onderzoeken, de stelling dat, hoewel de stoffelijke voortbrenging toeneemt, de armoede en ellende niet verminderen, maar integendeel geneigd zijn om te stijgen.

Zij kan, meen ik, alleen bewezen worden door den toestand van den minderen man van tegenwoordig nauwkeurig met dien van vroeger te vergelijken. Die vergelijking echter komt in het boek van den heer GEORGE niet voor.

Wel bezigt hij het begrip *laagste klasse*, doch dit begrip op zich zelf kan niets bewijzen. Zoo schrijft hij op blz. 7: „De reeks van uitvindingen „heeft aan het menschedom krachten en vermogens „geschonken, waarvan een eeuw geleden de stoutste

„verbeelding niet had kunnen droomen. Doch in „fabrieken, waar arbeidbesparende werktuigen tot „den hoogsten trap van ontwikkeling en volmaaktheid „zijn gebracht, zijn kleine kinderen aan het werk; „overal waar de nieuwe krachten op ruime schaal „in toepassing kwamen, zien wij groote scharen van „mensen door liefdadigheid onderhouden, of op het „punt van daartoe hun toevlucht te nemen. Te „midden van de grootste opeenstapeling van rijkdom „sterven mensen van gebrek en zuigen uitgeteerde „zuigelingen aan de verdroogde moederborst.” Een weinig verder herhaalt GEORGE het, dat de rijkdom aanmerkelijk is toegenomen en dat het gemiddeld peil van gemak, ontspanning en verfijning is gestegen; doch beweert hij dat dit voordeel aan allen niet ten goede komt: „De laagste klasse der maatschappij heeft daaraan geen deel.”

Maar aangezien de *laagste klasse* niet altijd uit dezelfde individuen bestaat, is het zeer wel denkbaar, dat de personen, tot die klasse behorende, niet immer arm en ellendig blijven en dat, terwijl zij die klasse verlaten en op den maatschappelijken ladder hooger stijgen, nieuwe personen, *nieuwe* aankomelingen, hun plaats komen innemen. De *klasse* als zoodanig is dan blijven bestaan, doch wordt gevormd door andere individuen. Toch is in eene

maatschappij, waarin het hier bedoelde geval zich voordoet, buiten kijf de algemeene toestand verbeterd. Wij zien dus terstond, dat, ook al blijft van de *laagste klasse* de toestand gelijk, zulks geenszins vermeerdering der welvaart van de individuen uitsluit.

En is zelfs van de bedoelde *klasse* de toestand altijd even vol ellende gebleven?

Zelfs hierop antwoordt GEORGE ontkennend op blz. 7, waar hij zegt: „Ik beweer niet dat de toestand „der laagste klasse nergens eenige verbetering heeft „ondergaan, maar wel dat nergens eenige verbetering „is te vinden, die men aan het vermeerderd voort- „brengingsvermogen kan wijten.”

Terstond komt thans de vraag bij ons op: Is die verbetering dan ontstaan door betere verdeling van den rijkdom?

Het geheele boek van den schrijver strekt juist om te bewijzen dat de wijze, waarop de rijkdom wordt verdeeld, radicaal slecht is, en steeds onrechtvaardiger wordt wegens stijging der grondrente. Indien dit zoo is, dan blijft er niets over, waaraan wij de verbetering kunnen toeschrijven, dan de vermeerderde voortbrenging. En in elk geval nemen wij akte van het feit, dat de heer GEORGE de verbetering zelve niet ontkent.

De schrijver bewijst dus reeds aanstonds omtrent

den eigenlijken inhoud van het vraagstuk, waarover hij zijn lijvig boek wil schrijven, alles behalve heldere gedachten te bezitten.

„Is er verbetering van den toestand of verergering?”

Die eenvoudige vraag komt bij hem eigenlijk niet op. Hij stelt haar nergens in klare en korte woorden: en evenmin geeft hij op zoodanige vraag in klare en korte woorden een antwoord. Op eene bladzijde van het boek heet het *ja*, op de andere *neen*. De schrijver bedoelt natuurlijk, blijkens den titel van zijn werk, dat de armoede toeneemt; maar blijkens den wiffelenden inhoud is hij, bij gebreke van nauwkeurig onderzoek, omtrent deze hoofdvraag niet gekomen tot eene overtuiging, welke hij consequent durft volhouden.

Over deze handelwijze mag men zich terecht beklagen. Want een aantal hoogst geleerde onderzoekers van de geschiedenis der volken zijn op grond van tal van feiten gekomen tot de meening, dat de armoede zeer aanzienlijk afgenomen is.

Onder hen noem ik in de eerste plaats MACAULAY, die in zijn *Geschiedenis van Engeland* op blz. 413 en 414 deel I (Tauchnitz editie) zegt: „Het is derhalve „duidelijk dat de arbeidsloonen van het jaar 1685 in „geld berekend, niet meer bedroegen dan de helft „van wat zij nu zijn; terwijl er weinig voorwerpen,

„voor den arbeider noodzakelijk, in 1685 te verkrijgen
 „waren, waarvan de prijs niet meer dan de helft
 „van tegenwoordig bedroeg . . . . . Men moet be-
 „denken dat die arbeiders, die bij machte waren zich
 „zelf en hun gezin te onderhouden door hun loon,
 „zelve niet het behoeftigste deel van de maatschappij
 „vormden. Onder hen bevond zich eene groote klasse,
 „die niet kon bestaan zonder bedeeling. De beste
 „manier om den toestand van het volk te leeren
 „kennen is wel om te onderzoeken in welke verhouding
 „deze klasse tot de geheele maatschappij staat. Uit
 „officiële opgaven blijkt dat nu, in slechte jaren,
 „het getal bedeeden, zoo wel mannen, vrouwen als
 „kinderen, een tiende gedeelte bedraagt van de in-
 „woners van Engeland, terwijl dit getal in goede
 „jaren een dertiende bedraagt. GREGORY KING schatte
 „dit getal in zijnen tijd op een vijfde, en hoewel deze
 „schatting ons, niettegenstaande onzen grooten eerbied
 „voor 's schrijvers waarheidszin, eenigszins overdreven
 „voorkomt, werd zij toch door DAVENANT als vol-
 „komen juist beschouwd.”

Hieruit blijkt dat naar MACAULAY's oordeel in Enge-
 land de toestand van den minderen man in den tijd van
 twee eeuwen zeer verbeterd in plaats van verergerd is.

Wat ons land betreft, zegt Prof. VISSERING in zijn
Handboek van Praktische Staathuishoudkunde in

stelling 427: „De geschiedenis der maatschappij ge-
 „tuigt dan ook op iedere bladzijde van voortgaande
 „vermindering der armoede als maatschappelijk ver-
 „schijnsel,” en beroept hij zich op eene verklaring van
 den Heer DE BOSCH KEMPER in zijn *Geschiedkundig
 onderzoek naar de armoede in ons vaderland*, waar
 deze zegt, dat — moge ook al het cijfer der onder-
 steunden met den loop der tijden grooter worden in
 verband met den al ruimeren werkkring der wel-
 dadigheid — toch de *armoede* bij het Nederlandsche
 volk minder geworden is. Zoo zien wij, dat ook in
 Nederland de toestand in plaats van te verergeren
 integendeel verbetert.

Nog één voorbeeld wil ik aanhalen, en wel Frank-
 rijk betreffende. Een ieder zal toch erkennen dat de
 toestand aldaar wel wat beter is dan toen in 1740
 MASSILLON, bisschop van *Clermont—Ferrand* aan
 Kardinaal FLEURY, eersten minister van LODEWIJK
 XV schreef: „Het volk ten platte lande leeft in eene
 „verschrikkelijke ellende, zonder bedden, zonder meu-
 „bels; het grootste gedeelte zelfs voedt zich gedurende
 „de helft van het jaar met brood van rogge en haver
 „gemaakt, en dit is hun eenig voedsel, en nog wel
 „zijn zij dikwijls verplicht dit uit hunnen mond en
 „uit dien van hunne kinderen te sparen, om de
 „belastingen te kunnen betalen.”

Zeer gemakkelijk is het voor GEORGE om de reusachtige wig, die hij veronderstelt, dat de kloof vormt tusschen de zeer rijken en zeer armen, ergens naar welgevallen in de maatschappij te slaan, maar nergens haalt hij een feit aan om zijn beweren te staven. Slaat men de oogen om zich heen, dan ziet men veeleer dat in de meeste landen, de zeer rijken even als de zeer armen verdwijnen, en dat hoe langer hoe meer de groote vermogens verdeeld, en het groote gebrek hersteld worden.

W. H. MALLOCK zegt in zijn werk *Property and Progress, or a brief inquiry into contemporary social agitation in England*, een critiek op *Progress and Poverty*, blz. 78: „Wij hebben nog ééne opmerking, „niet wat betreft de staathuishoudkundige theorieën „van den heer GEORGE, maar ten opzichte van den „algemeenen stelregel waarmede hij zijn werk begint. „Naarmate de rijkdom vermeerdert, zegt hij, worden „de armen niet slechts absoluut menigvuldiger, en „betrekkelijk armer, maar betrekkelijk menigvuldiger „en absoluut armer. De armen, zegt hij, worden „armer naarmate de rijken rijker worden; alle „middelstanden beginnen te verdwijnen; de maatschappij zal weldra slechts uit twee bestanddeelen „bestaan: *de zeer rijken en de zeer armen.*

„Dit beweren kunnen wij nu niet lang bespreken.

„Slechts dit willen wij zeggen dat, hoewel men
 „het voortdurend hoort, en dat hoewel het voor
 „een oppervlakkigen beschouwer veel waarheid schijnt
 „te bevatten, allen, die de zaak grondig bestudeerd
 „hebben, het er over eens zijn dat het alle waarheid
 „mist. Wáár is het dat de armoede, in ieder beschaafd
 „land gevonden, een vreeselijk euvel is, en wel een
 „zoodanig, dat gevaarlijk kan worden, maar er
 „bestaat volstrekt geen reden om te veronderstellen
 „dat deze armoede vermeedert; integendeel men kan
 „gerust aannemen dat zij verminderende is, terwijl
 „wat den middelstand betreft, het een feit is dat
 „deze aan den hedendaagschen vooruitgang zijn bestaan
 „te danken heeft, en er in de verste verte niet door
 „bedreigd wordt.”

Volkomen terecht zegt MACAULAY in zijn *Geschiedenis van Engeland* (Tauchnitz Editie) Deel I blz. 412, sprekende over den toestand van de arbeidende klasse: „Hoe meer wij de geschiedenis raadplegen,
 „des te meer reden hebben wij om af te wijken van
 „de meening van hen, die in onze eeuw de kiem
 „trachten te vinden van nieuwe maatschappelijke
 „rampen. Zie hier de waarheid: Op weinige uitzon-
 „deringen na, zijn die rampen van voorheen, terwijl
 „de wetenschap, die ze onderscheidt, en de barmhar-
 „tigheid, die ze vermindert, van heden dagteekenen.”

Wij hebben thans getracht te bewijzen, dat een aantal mannen van wetenschap reeds lang voordat de heer GEORGE zijn boek schreef, op grond van onderzoekingen, waarvan de waarde niet valt te loochenen, op vermindering van de armoede hebben gewezen. Eene ernstige poging om die mannen te wederleggen, wordt in zijn boek niet gewaagd. Zoo lang nu dit niet is geschied, zijn er, naar mijne meening, geen gronden om het gezag van den heer GEORGE te stellen boven dat der genoemde schrijvers. Zijn gezag zou alleen op groote bewijskracht van redenen kunnen rusten. Niet alleen ontbreken die redenen, maar zelfs ontbreekt hem, blijkens het vroeger aangehaalde, eene eigene stellige overtuiging nopens de aanwezigheid van het beweerde feit.

De heer GEORGE heeft dan ook om te bewijzen dat de armoede niet vermindert, een ander bewijs willen geven dan het bewijs door ervaring. Hij heeft getracht langs *theoretischen* weg aan te toonen, dat uitsluitende opeenhooping van den rijkdom in handen der grondeigenaars het gevolg *moet* zijn der economische wetten omtrent loon, kapitaalrente, bevolking en grondrente. Aan de ontvouwing dier wetten besteedt hij verreweg het grootste deel zijns werks.

Wij zullen thans nagaan of zijne uiteenzetting vertrouwen verdient. Doch wij willen dit niet doen

dan na te hebben opgemerkt, dat de geheele methode van den heer GEORGE bij uitstek gevaarlijk is. Eene poging om langs theoretischen weg te bewijzen, dat eenig verschijnsel bestaat, kan nooit anders dan een zwak bewijs opleveren, hetwelk altijd nadere versterking noodig heeft door de aanwijzing, dat de feiten met de theoretische uitkomsten in overeenstemming zijn, althans deze niet weerspreken.

Zelfs omtrent de waarde nu zijner theoretische methode hinkt de heer GEORGE op twee gedachten. De theorieën, welke hij zeer uitvoerig ontvouwt, moeten bewijzen, dat de armoede der geen-grond-bezittende klasse even groot blijft, zelfs toeneemt. Die stelling herhaalt hij tallooze malen. Dat groote feit vast te stellen is het doel zijner economische redeneeringen. Toch lezen wij op blz. 582, op het einde ongeveer des boeks: „*Dit is minder eene staat-, huishoudkundige gevolgtrekking; het is een feit der „ervaring.*” Eene verrassende mededeeling voor de lezers, die den schrijver zoolang in zijne theorieën zijn gevolgd!

Hoe? Door het geheele werk heen wordt ter zijde gelaten wat een wereldbekend schrijver als MACAULAY en wat zooveel anderen op grond van historisch onderzoek verkondigen; van een bewijs door ervaring, daar tegenover, is geen ernstige poging te bespeuren;

de lezer verneemt niets dan een bloot theoretisch bewijs; en eindelijk, nadat de schrijver van zich zelve en van zijne lezers voor dat bewijs een schier eindeloze aandacht en geestesinspanning heeft gevorderd, komt hij kalm verklaren dat dit alles van geen beteekenis is!

Zoo komt men niet verder.

De bouw van het gehele werk blijkt dus onlogisch en in den grond gebrekkig. Men moge de détails prijzen, den stijl van het geschrift bewonderen, zich door den rollenden woordenstroom laten medesleepen, maar men zij niet blind voor het feit, dat die stroom, ondanks al zijn koken, razen en bruisen, eenvoudig terugvoert naar het punt van waar men zijn tocht is aangevangen.

HOOFDSTUK III.

Beschouwingen over Georges Kapitaal-leer en Loon-theorie.

De gangbare economie leert dat op ieder bepaald aangewezen oogenblik de inkomsten van den arbeider afhankelijk zijn van de verhouding tusschen kapitaal en bevolking, en dat zij derhalve onmogelijk kunnen toenemen dan door eene vermeerdering van het eerste, of eene vermindering der tweede. Het is dus, — zoo spreekt zij verder, — lang niet onmogelijk, dat de armoede blijvend vermindert. Geeft men toch toe, dat het kapitaal is toegenomen, en neemt men aan, dat de bevolking niet evenredig is vermeerderd, dan ligt het voor de hand dat ieders gemiddeld inkomen vergroot is.

Het is niet onnatuurlijk, dat de heer GEORGE om

het theoretisch bewijs te leveren dat de armoede wel degelijk klimt, althans even groot blijft, zijne eerste pogingen heeft besteed om de bedoelde leer te weerleggen. Want inderdaad zij staat aan zijn eigen bewijs geducht in den weg.

Neen! zegt GEORGE, het bedrag der loonen is volkomen onafhankelijk van dat van het kapitaal; de loonen worden niet, zooals men meestal aanneemt, uit het kapitaal voorgeschoten.

Laat ik eerst ter verduidelijking onderzoeken wat de heer GEORGE onder het woord *kapitaal* verstaat. Daarna zal ik zijne stelling zelve bezien.

De meeste schrijvers verstaan onder kapitaal eene bepaalde groep der werkelijk bestaande goederen, de zoodanige n. l., die zelf resultaat der menschelijke productie op hun beurt weer geschikt zijn hulpmiddelen ter verdere voortbrenging te worden, derhalve fabrieken, werktuigen, grondstoffen enz.

STUART MILL daarentegen zegt dat de onderscheiding tusschen kapitaal en niet kapitaal niet ligt in den aard der goederen, maar in de *bedoeling* van den kapitalist. Dat gedeelte van den rijkdom van eenig persoon, waaraan door hem de bestemming wordt gegeven bij de productie dienst te doen, maakt hij door dat wilsbesluit zelf tot kapitaal, ook al is het voor het oogenblik aanwezig in eenen vorm, die

het volkomen ongeschikt maakt om voor dat doel te worden gebruikt. MILL echter houdt zich niet steeds aan zijne definitie en komt tot de oude opvatting terug bij de verdediging der leer, dat de arbeiders altijd uit het kapitaal worden onderhouden.

GEORGE kiest geen partij tusschen deze meeningen, maar komt met een nieuw stelsel voor den dag en wel dat die goederen kapitaal zijn, welke op zich zelf, in hun gebruik of in hunne productie, nog geruild moeten worden, terwijl zulke artikelen van rijkdom, als zich in handen der verbruikers bevinden, geen kapitaal zijn.

Ruiling vormt dus de spil, waarom zijne kapitaal-leer draait. En onder ruiling verstaat hij niet slechts het gaan van hand tot hand. Maar tevens zulke veranderingen en herscheppingen als voorkomen, wanneer de weder voortbrengende of herscheppende natuurkrachten worden dienstbaar gemaakt aan de vermeerdering van rijkdom.

Deze definitie echter doet de moeielijkheid niet verdwijnen, want klaarblijkelijk zijn het weer de aard van het voorwerp en de plannen van den eigenaar die bepalen, of eenige rijkdom zich al dan niet in handen van den verbruiker bevindt.

Is de wijn, die een wijnkooper in zijn kelder heeft, kapitaal of verbruiksvoorraad? Dit hangt geheel

af van de bestemming des eigenaars. Of de wijnkooper den wijn zelf wil opdrinken, dan wel wil verkoopen, hangt uitsluitend af van de *bestemming*, die hij en niemand anders aan het goed geeft. De heer GEORGE is het dus in den grond der zaak eens met de economisten tegen wie hij strijd voert. Dit blijkt ook hieruit dat hij geld als kapitaal beschouwt.

De *bestemming* is ook bij hem het criterium. De strijd over de definitie blijkt dus de zaak niet tot klaarheid te kunnen brengen. Wij mogen ons hierover niet verwonderen. De vraag, of arbeiders hun loon zelf voortbrengen, dan wel of zij hun loon ontvangen uit den reeds te voren geschapen rijkdom, is alweder eene vraag waaromtrent de ervaring moet worden geraadpleegd, doch waaromtrent eene *definitie* op zich zelve geen licht kan geven.

Met *definitien*, — wij zien het hier weder op nieuw — kan men geen bewijs leveren.

Formuleeren wij thans op nieuw het punt van geschil.

Als eene van de eerste functies van het kapitaal is altijd beschouwd het onderhoud der arbeiders gedurende de productie. Ook STUART MILL is van deze meening, waar hij zegt: „Men zal „hebben opgemerkt dat ik heb aangenomen dat de

„arbeiders altijd uit het kapitaal worden onderhouden ,
 „en dit is klaarblijkelijk waar.” In hoofdstuk I heb
 ik de gronden aangevoerd , waarop GEORGE daar-
 tegenover zijn beweren steunt dat de arbeider zijn
 eigen loon schept naarmate hij het ontvangt.

Hij haalt het voorbeeld aan , van een honderdtal
 menschen, die van allen voorraad en alle levensmiddelen
 ontbloot in een vreemd land aan wal stappen. Zij
 zullen geen voorraad levensmiddelen behoeven op te
 zamelen voor een jaargetijde eer zij kunnen overgaan
 tot het ontginnen van den grond. Als er maar visch ,
 wild en bessen genoeg zijn , dan kunnen zij in hun
 onderhoud voorzien , en scheppen zoo hun loon terwijl
 zij het ontvangen.

Met deze redeneering is de heer GEORGE althans
 op den goeden weg. Die redeneering *kan* althans
 iets bewijzen. Doch zij doet het daarom nog niet.
 Want het geval dat de heer GEORGE stelt , doet zich
 in ons *maatschappelijk* leven niet voor.

MR. HEIJMANS weerlegt GEORGE zeer geestig op
 dit punt in zijn opstel *Eene nieuwe oplossing der
 sociale kwestie* in de Gids van April 1883 blz. 121 ,
 al waar hij schrijft: „Het is volkømen waar , en indien
 „in onze maatschappij alle voorwaarden gerealiseerd
 „waren , die de heer GEORGE opnoemt , dan zou
 „tegen de geldigheid van zijn betoog weinig in het

„midden te brengen zijn. Ongelukkig evenwel zijn
 „wij geen honderdtal, maar eenige millioenen: wij
 „zijn niet aan wal gestapt in een nieuw, maar wij
 „bewonen sinds menschengeheugenis een oud land,
 „waarvan alle grond reeds lang is geoccupeerd; om
 „te visschen hebben wij eene vischacte, om te jagen
 „eene jachtacte en een geweer van noode, en de
 „bessen groeien niet aan den openbaren weg, maar
 „in afgeslotene en door eene waakzame politie be-
 „schermde vruchtuinen. Gesteld nu dat in onze
 „maatschappij GEORGE'S honderdtal uit de lucht
 „komt vallen, — wat zullen zij doen, verstoken als
 „zij zijn van levensmiddelen en werktuigen? Zullen
 „zij zich nederzetten op de Mookerheide en wilde
 „kruiden eten, of hunne woonplaats kiezen aan het
 „zeestrand, en zich voeden met zand? Zal er iets
 „anders voor hen overschieten dan zich te ver-
 „huren bij een of anderen ondernemer, en hem
 „het geld te vragen dat zij noodig hebben om te
 „leven?”

MALLOCK t. a. p. blz. 34 zegt ongeveer hetzelfde:

„Wij twijfelen er niet aan of er zijn sommige
 „nieuwe landen, waar het aldus werkelijk met de
 „zaken gesteld is, maar dit is slechts in *nieuwe*
 „landen het geval. Langzamerhand, naarmate de
 „bevolking toeneemt, zullen het wild en de vruchten,

„hoewel zij ook toe kunnen nemen, dit slechts doen
 „tengevolge van besteeden arbeid: immers om wild
 „te bemachtigen moet het geteeld worden, en om
 „vruchten te lezen moet men de boomen planten.
 „Zoo zien wij dat het onderhoud voor het eerste
 „jaar een voortbrengsel kan zijn van *tegenwoordigen*
 „arbeid, maar dat voor het vijfde, tiende of twin-
 „tigste door *vroegeren* arbeid verkregen moet worden.
 „Slechts zoolang als de voorraad van levensonder-
 „houd zonder menschelijke bemoeiing bestaat, worden
 „de loonen niet van het kapitaal getrokken. Meer
 „behoeven wij aangaande het voorbeeld van den
 „heer GEORGE niet te zeggen. Laten wij hem er
 „slechts op wijzen dat dit een buitengewoon geval
 „is, en laten wij hem het gewone geval voorleggen.
 „Veronderstel dat in het nieuwe land noch wild,
 „noch vruchten gevonden worden, zooals het geval
 „was bij vele der vruchtbaarste akkers, voordat de
 „eerste kolonisten ze kwamen ontginnen. Waarmede
 „voedden deze kolonisten zich dan volgens den heer
 „GEORGE? Onnoodig hier te twijfelen of te rede-
 „twisten. Zij leefden van het, door hen mede-
 „genomen voedsel, m. a. w. van kapitaal en van
 „niets anders.”

Het voorbeeld van den heer GEORGE bewijst dus
 al zeer weinig. Gevoelde hij het zelf? Waarschijnlijk

wel, want hij roept een ander voorbeeld te hulp. Hij vestigt onze aandacht op een in aanbouw zijnd schip en zegt dat hij het loon, iederen dag door de arbeiders ontvangen, als ruil beschouwt voor het gedeelte van het schip dien dag afgetimmerd; dit staaft hij door te zeggen dat ten allen tijde, gedurende den bouw, het schip een bepaalde, in geld waardeerbare waarde daarstelt, en dat de eigenaar bij machte zou kunnen zijn het tegen die waarde te verkoopen. Dit voorbeeld is haast nog ongelukkiger dan het eerste. Dat de eigenaar telken dage zijn scheepsromp in waarde ziet toenemen is onzeker. Het is mogelijk, maar het tegendeel is ook mogelijk. Immers, wanneer reeds tijdens den bouw principieele fouten zijn begaan, zoodat men met zekerheid weten kan dat het schip nooit van stapel zal loopen, dan is het klaarblijkelijk dat de betaalde loonen meer waard zijn, dan het onvoltooide nietswaardige vaartuig.

MALLOCK t. a. p. blz. 30 zegt over dit voorbeeld:
 „Wij ontkennen niet dat zoo het schip gelukt, de
 „arbeid er aan verricht gedurende de eerste week,
 „wel eenmaal evenveel waard zal zijn als de loonen
 „die week betaald, maar dat deze er niet van ge-
 „trokken worden, blijkt duidelijk uit het feit dat zij
 „toch betaald worden, al gelukt het schip niet.

„Dan is de arbeid, zoowel van ééne week als

„van honderd, op zich zelven beschouwd, waarde-
 „loos, maar zoodra de loonen betaald zijn, stellen
 „deze eene bepaalde waarde daar, en het vleesch,
 „bier, enz. daarmede gekocht, zijn noodzakelijk
 „voortgebracht honderd weken voor den tijd, waarop
 „de betalers er eenig equivalent voor krijgen.

„*Dat wil zeggen dat zij van het kapitaal getrok-
 „ken zijn.*”

Ik kom alzoo tot de slotsom dat de loonen betaald worden uit het kapitaal, en dat de heer GEORGE niet geslaagd is in het bewijs van het tegendeel.

Thans evenwel heeft hij eene tweede tegenwerping. Al werd het loon uit het kapitaal betaald, zoo redeneert hij verder, dan nog is het niet evenredig met het kapitaal. Het bedrag der loonen blijft onafhankelijk van dat des kapitaals.

Op blz. 79 zegt GEORGE: „Het staat vast dat
 „waar arbeid naar werk uitziet, het gemis van
 „kapitaal den eigenaar van grond, die eenen oogst
 „belooft, waarvoor vraag is, niet belet den arbeid
 „te huren. Hij sluit dan of eene overeenkomst om
 „op aandeelen te bouwen, eene gewone wijze van
 „handelen in sommige streken der Vereenigde Staten,
 „in welk geval de arbeiders, zoo zij zonder middelen
 „van bestaan zijn, op het onderpand van het werk,

„dat zij verrichten, crediet in den naastbijzijnden
 „winkel bekomen, òf de landbouwer zal, zoo hij
 „liever loon betaalt, zelf crediet nemen, en zoo
 „wordt het werk, dat in bebouwing van den grond
 „gedaan wordt, onmiddellijk ten nutte gemaakt of
 „geruild, zoodra het is verricht.”

Juist door zijne eigene definitie van kapitaal als *rijkdom op weg van ruiling* gooit GEORGE hier zijne eigene glazen in, immers wat anders dan kapitaal is dit crediet?

MR. HEYMANS t. a. p. blz. 127 schrijft: „Stellen wij
 „nu dat in eene zekere periode het kapitaal des lands
 „(opgevat als waarde) eene belangrijke vermeerdering
 „ondergaat, dat b. v. eenige gierigaards, die behagen
 „schepten, in het opeenstapelen van goud, hun rijk-
 „dom nalaten aan erfgenamen, die besluiten ze tot
 „productieve doeleinden te gebruiken, dan zal dit
 „zonder twijfel voor 't oogenblik in den toestand der
 „arbeidende klassen weinig verbetering brengen.
 „Immers het bedrag der aanwezige levensmiddelen
 „neemt door dit wilsbesluit niet toe; wanneer ook
 „al de geldloonen stijgen, zal toch dit voordeel door
 „de hogere prijzen der levensmiddelen, gevolg der
 „vermeerderde vraag bij gelijk blijvend aanbod, ten
 „volle worden opgewogen. Maar die hogere prijzen
 „zullen de voortbrenging van zoodanige goederen,

„als geschikt zijn om de dagelijksche behoeften der
 „arbeiders te bevredigen, tot een bij uitstek winst-
 „gevenden tak van nijverheid maken; *zonder twijfel*
 „zal er 't volgende jaar meer worden geproduceerd
 „en meer te verdeelen zijn. Vermindering van kapitaal
 „zal met dezelfde noodzakelijkheid, tot eene tegen-
 „overgestelde reeks van gevolgen leiden.”

Tot staving van zijn beweren zegt GEORGE, dat in Californië de loonen hoog zijn, terwijl het kapitaal gering was, terwijl in Engeland, hoewel er overvloed van kapitaal bestaat, de loonen laag zijn. Volkomen terecht antwoordt E. DE LAVELEYE daarop, in een overzicht over GEORGE's werk, uitgekomen in de *Revue Contemporaine* November 1882, dat hij niet aarzelt te bekennen dat wat betreft het bedrag van de betaalde loonen, het bedrag kapitaal nuttig besteed in Californië, dat van Engeland verre overtreft. In Californië bezit iedere arbeider of kleine grondeigenaar, zijn gereedschap, zijn land, zijn timmerhout of zijne mijnen; en men vindt er bijna geene gehuurde werklieden, daar een ieder voor zich zelve werkt. Om loontrekkende arbeiders te krijgen, moet men hun een zeer groot deel van de aanzienlijke productie uitkeeren, en daarom zijn de loonen noodzakelijk hoog. In Engeland, gaat hij voort met te zeggen, worden arbeiders slechts dan

door het kapitaal gebruikt, wanneer zij voor weinig te krijgen zijn, aangezien het te behalen voordeel zeer verminderd wordt door mededinging. De in Californië onbegrensde vraag naar arbeiders, voor een loon van twee dollars per dag, zou in Engeland ondenkbaar zijn, daar hun arbeid aldaar geen twee dollars waard zou zijn.

Hieruit volgt dat in Californië de vraag naar arbeiders, tot welken prijs ook, onbeperkt is, terwijl in Engeland de vraag beperkt en de prijs laag is.

Wáár is het, zooals GEORGE schrijft, dat in goede tijden de interest hoog is (een bewijs van weinig kapitaal) en in slechte tijden laag (een bewijs van overvloed van kapitaal). Doch daaruit volgt nog niet dat in goede tijden er minder kapitaal te verdeelen is onder de arbeiders, maar wel dat er minder kapitaal beschikbaar is voor ondernemingen.

Het geheele betoog van GEORGE over de loonen samenvattend, zien wij dat hij de oude leer niet weerlegd heeft. Waarvoor moest dan ook die wederlegging dienen? Om een hinderpaal uit den weg te ruimen; een negatief doel alzoo. Het betoog moest enkel dienen om ruim baan te krijgen voor eene stelling, welke hij zijnerzijds dan toch nog altijd

bewijzen moest, dat namelijk de loonen vast en onveranderlijk zijn in den loop der tijden. Al had GEORGE de economisten geheel verslagen, dan nog zou men met recht het bewijs zijner stelling kunnen vorderen.

Misschien komt dat bewijs nog.

Zien wij verder.

HOOFDSTUK IV.

Onderzoek naar de waarde van George's bestrijding der malthusiaansche theorie.

In het voorgaande hoofdstuk hebben wij gezien met welke uitkomst GEORGE de gangbare theorie der loonen bestrijdt, en dat hij daarvoor in de plaats eene andere ontwikkelt, waarvan het bewijs door hem niet geleverd is.

Thans gaat hij over tot eene felle bestrijding der theorie van MALTHUS. Met welk doel? Alweder met een negatief doel: hij wil namelijk aantoonen dat de

loonen niet afhankelijk zijn van den omvang der bevolking.

Ook in die bestrijding is de heer GEORGE weinig gelukkig geweest. Zij rust, gelijk ik hoop aan te toonen, op eene reeks van schromelijke misverstanden en is dientengevolge eene reeks van bloot gewaande overwinningen. En — ik herhaal hier met nadruk — al had hij zijn negatief doel bereikt, hij ware het bewijs zijner eigene stelling nopens de onveranderlijkheid der loonen nog schuldig gebleven.

Weinig leerstellingen van de economie kunnen op zulk eene uitgebreide litteratuur bogen, als de theorie, welke door MALTHUS ontwikkeld is.

Waar eene groote schaar bewonderaars zijne stellingen prijzen als diep doordacht, ontbreekt het ook niet aan even veel vijanden, wier doel het is, deze te weerleggen en den schrijver van de meest goddelooze bedoelingen te betichten.

Onder deze laatsten rangschikt GEORGE zich: volgens hem is de Malthusiaansche bevolkingstheorie een onding, eene leerstelling slechts bedacht om 's menschen egoïsme te bedekken, en om aan de natuur de schuld van de maatschappelijke ellende te geven, een gemakkelijk middel voor sommige lieden om zich te ontslaan van hunne verantwoordelijkheid voor de ellende hunner medemenschen.

Een groote reden van dit antagonisme is wel het feit dat MALTHUS slecht begrepen en weinig gekend is: zijne vijanden hebben hem in een zeer verkeerd daglicht geplaatst en op zijne rekening stellingen en gedachten gesteld, die hij in de verste verte nooit gehad heeft. CHARLES COMTE zeide in 1836 ten opzichte van MALTHUS in eene vergadering van l'Académie des sciences morales et politiques: „Weinig werken „zijn zoo beroemd als het onderzoek naar de bevol- „kingsleer, en weinige meer besproken, maar tevens „zijn er niet vele, waarover door ontwikkelde men- „schen een meer verkeerd oordeel geveld is. Meer „dan 30 jaar geleden, werd dit werk in een verkeerd „daglicht gesteld door volksschrijvers, die in het „verlagen er van hun voordeel meenden te zien, en „deze beschouwingen, door de wereld verspreid, zijn „bij vele menschen nog ingewortelde vooroordeelen „gebleven. Met verbazing hoort men dikwijls men- „schen, die dit werk nooit gelezen en geen een zijner „bestrijders bestudeerd hebben, den schrijver op de „meest redelooze wijze beschuldigingen naar het hoofd „werpen, als waren deze de meest onbetwistbare „feiten.”

Als bewijs van de vooringenomenheid tegen MAL-
THUS geeft ons JOSEPH GARNIER een voorbeeld in
de noot op blz. 18 van zijn werk: *Du Principe de*

la Population: „Wat dit betreft, zegt BASTIAT: Met
 „verlangen zag ik uit naar den tijd, waarop ik dit
 „hoofdstuk kon behandelen, ware het slechts om
 „MALTHUS te wreken voor de heftige aanvallen,
 „waaraan hij blootgestaan heeft. Onbegrijpelijk is
 „het dat schrijvers, onbekend, zonder eenig aan-
 „zien, en van eene in het oog loopende onkunde, het
 „zoo ver gebracht hebben, slechts door het den een
 „den ander te herhalen, dat een ernstige, eerlijke
 „en menschlievende schrijver bij het publiek in on-
 „genade viel, en dat zijne stellingen, die ten minste
 „zeer zeker een grondig onderzoek waardig zijn,
 „voor dwaas uitgekreten werden. . . . Op zekerem
 „dag in gesprek zijnde met een der meest beroemde
 „en heftigste tegenstanders van MALTHUS, nog wel
 „schrijver van een critiek op diens werk, haalde ik
 „eenige zinsneden aan te vinden in het *Onderzoek*
 „naar de bevolkingsleer, en tot mijne verbazing kwam
 „het mij voor dat hij ze nooit gehoord had. Wat,
 „zeide ik, zoudt gij, die MALTHUS weerlegd hebt,
 „zijn boek niet doorgelezen hebben? In de verste
 „verte niet, antwoordde hij, op ééne bladzijde vindt
 „men zijne geheele theorie weergegeven, zij ligt
 „opgesloten in zijne beroemde rekenkunstige en meet-
 „kunstige reeksen; dat is mij voldoende.”

GEORGE valt MALTHUS al bij zijne eerste stelling

aan en beweert dat het een belachelijke onzin is om de toeneming der bevolking in eene meetkunstige, en die der voedingsmiddelen in eene rekenkunstige reeks te stellen.

Aangaande dit punt schrijft JOSEPH GARNIER in zijn werk *Du Principe de la Population* op blz. 29: „Deze voorstellingen zijn waar, zoo niet feitelijk, „dan toch zeer zeker wat de geest er van betreft.

„Laten wij hier vast eenige zwaarigheden van „weinig waarde overboord werpen door aan te wijzen „dat MALTHUS slechts eene *neiging* heeft willen uitdruken, waar hij met eene meetkunstige reeks de „toeneming van de bevolking voorstelt, en door eene „rekenkunstige die van het levensonderhoud. Allen „hebben het niet zoo opgevat, maar hunne uitweidingen hieromtrent zijn op een dwaalspoor.”

MALTHUS leert volstrekt niet dat in alle landen de bevolking te groot is, in verhouding tot de middelen van bestaan, maar wel dat zij de *neiging* heeft om vroeg of laat te groot te worden.

Ook kant MALTHUS zich volstrekt niet tegen de geboorte van menschen, die eene rol te spelen hebben in de wereld, maar wel tegen de geboorte van hen, die slechts voor ellende en armoede opgekweekt worden. Hij wil geenszins de geboorte van nieuwe krachten tegenwerken, maar wel die van nieuwe

lasten. Wáár is het als algemeene stelling, dat de vermeerdering van bevolking ook medebrenge het meerder gemak van vereeniging, ruiling, omzetting en verdeeling van arbeid, en dientengevolge vermeerdering van rijkdom, maar dit kan slechts dan gebeuren, wanneer de voortbrenging even sterk toeneemt als de bevolking en als het gemak van samenwerking.

Als grens van de bevolking der aarde stelt GEORGE een getal menschen, die op de aarde geene ruimte meer zouden hebben om hunne ellebogen te bewegen, en het tijdstip, waarop dit gebeuren moet, verklaart hij er geruststellend bij, is nog zoo ver verwijderd, dat wij ons niet angstig er over behoeven te maken.

Gaarne geef ik GEORGE toe, dat het tijdstip waarop de geheele aarde door den mensch gevuld zal zijn, nog ver is, maar het kan voorkomen dat in een land de bevolking te groot wordt, zoo niet wat de ruimte betreft, dan tenminste met betrekking tot het levensonderhoud. Dat dit de bedoeling is geweest van allen, die van *overbevolking* spreken als maatschappelijk verschijnsel, behoeft nauwelijks opgemerkt. De poging om hun een zeer dwaas denkbeeld in den mond te leggen, teneinde hen vervolgens zegevierend te verslaan, dient van de hand gewezen.

Een zeer goed argument ten voordeele van het Malthusianisme vinden wij bij JOSEPH GARNIER t. a. p. blz. 143, waar hij het volgende zegt: „Onge- „twijfeld wordt het gehalte en de hoeveelheid van „den oogst vermeerderd door den vooruitgang van „den landbouw, en door de uitbreiding er van ten- „gevolge van de toeneming van het kapitaal, de aan- „wending van werktuigen enz., en ongetwijfeld kan, „tengevolge van de toeneming der levensmiddelen, „voorzien worden in het onderhoud van een grooter „aantal menschen. Niets is duidelijker en niets „wordt minder betwist door de aanhangers van „MALTHUS. Maar nu rijst de vraag: zal deze „vooruitgang van den landbouw immer en overal, „zoo wel in dezen tegenwoordigen tijd als in de toe- „komst opgewassen zijn tegen de toeneming van de „bevolking? Voorwaar neen! Ten minste zoo ons „beweren aangaande het gemak van vermenigvul- „diging van het menschelijk geslacht en aangaande „de vruchtbaarheid van den bodem juist is. Onze „redeneering komt dus weer op dit hoofdpunt neer. „Want zoo de grond in staat ware om in het onder- „houd te voorzien van allen die geboren konden „worden, en zoo de loonen geen nadeeligen invloed „ondervonden van de mededinging der arbeiders, „dan ware de zorg voor de toekomst eene onnoodige

„deugd, en alle redeneering over de bevolking vol-
 „komen nutteloos. Tot wij van het tegendeel overtuigd
 „worden, gelooven wij dat, hoewel J. B. SAY ge-
 „zegd heeft dat overal, waar er een brood was, daar
 „een mensch geboren werd, het toch dwaasheid zou
 „zijn te handelen evenals of op iedere plaats waar
 „een mensch geboren wordt, een brood ontstaat, en
 „alsof het voedsel zich regelt naar de menschen.”

GEORGE geeft, bij zijne redeneering, ons de wapenen in de hand tegen zich zelve, door bij zijn beweren, als zoude de bevolking van een tamelijk groot land nooit druk uitoefenen tegen den zoom van voortbrenging, eene beperking te stellen, en wel door de woorden *tamelijk groot*. Als voorbeeld van een land, dat deze tamelijke grootte niet bezit, neemt hij het eiland *Pit-Cairn*, dat volgens den schrijver afgesloten is van alle gemeenschap met de overige wereld. Zulke relatieve begrippen als groot, tamelijk groot en klein, kunnen m. i. geen werkelijk verschil voor de theorie te weeg brengen.

De toestand van *Engeland* heeft zeer veel overeenkomst met dien van dit eilandje, echter met dit verschil dat de verbinding met de buitenwereld voor *Pit-Cairn* veel moeilijker is dan voor *Engeland*. Nauwer band dan die tusschen *Engeland* en *Amerika* is moeilijk denkbaar; wij denken slechts aan het

graan, dat uit *Amerika* in *Engeland* komt, en dat, door verschillende handen gaande, geruild wordt tegen voorwerpen van engelsche nijverheid. Stellen wij het geval dat die ruiling vermindert doordien de Amerikanen minder gediend willen zijn van de engelsche producten, of om andere redenen, dan zou het handelsverkeer van *Engeland* inkrimpen, en zou dit rijk gedeeltelijk van de gemeenschap met de rest van de wereld afgescheiden zijn, en dus in eenen toestand komen, eenigszins gelijk aan dien van *Pit-Cairn*. En zoo zou de heer GEORGE moeten toegeven, dat de malthusiaansche theorie in beginsel even waar is voor het eene als het andere eiland.

GEORGE heeft de grenzen van het onderhoud der menschen te absoluut opgevat. De grens van het vermogen om de middelen van bestaan voortbrengen is door STUART MILL terecht vergeleken bij een elastieken band, die, om gerekt te worden, steeds eenigen druk moet ondervinden. MALLOCK t. a. p. blz. 47 breidt dit voorbeeld uit: niet slechts één band bestaat er, neen behalve het levensonderhoud zijn er nog andere grenzen, waartegen de bevolking geneigd is te drukken, de grenzen gevormd door de gewoonten en gehechtheid aan den grond en die door de ontwikkeling gevormd. Zij zijn grenzen binnen grenzen, één band binnen

den anderen gelegen. Bij tijden kan een er van plotseling rekken, en dan houdt de druk er tegen uitgeoefend, op, terwijl een andere integendeel kan inkrimpen. Dit wordt nu nergens door de malthusiaansche theorie ontkend: „Slechts dit houdt deze „vol dat bij het rekken van deze banden, eenige „druk steeds uitgeoefend moet worden, en dat steeds „een deel van de bevolking onder dien druk lijden „zal, voordat het in staat zal zijn dien te vermin- „deren. Door de Malthusiaansche theorie aldus voor „te stellen, bewijzen wij niet slechts dat zij klaar- „blijklijk en onwederlegbaar waar is, maar ook dat „zij juist die zelfde waarheid is, die steeds door den „heer GEORGE verkondigd is. De grenzen van het „onderhoud worden door ontdekkingen of uitvindin- „gen verbreed: maar de moeder van ontdekkingen „is de nood en niet de overvloed”.

Over de theorie van MALTHUS uitvoerig uit te weiden en haar met vele woorden te verdedigen schijnt mij onnoodig, daar zij voortreffelijk is toege- licht door Prof. MR. H. B. GREVEN in diens dis- sertatie *de ontwikkeling der bevolkingsleer*, Leiden, 1875. Wie met de litteratuur over die leer bekend is, moet wel den indruk ontvangen, dat de heer GEORGE van haar niet veel kennis heeft genomen. Want anders had hij niet kunnen vervallen in

rekenen van dwaling en misverstand, die vóór hem reeds tallooze malen zijn begaan en evenveel malen weêrlegd.

Wat bovendien zijn heftige bestrijding der bevolkingsleer beduidt, is eigenlijk een raadsel. Want zijn eigen leer berust op niets anders dan op de stelling, dat wegens de vermeerdering der bevolking de grondrente voortdurend is gestegen en de grondeigenaars rijker geworden zijn. En waarom stijgt de grondrente? Omdat de toeneming der bevolking eene sterkere vraag naar landproducten in het leven roept; welke door geen evenredig aanbod wordt opgewogen, en dus den prijs der producten doet stijgen. In die stijging der prijzen openbaart zich de tegenstand der natuur tegen de aangroeiing der bevolking. En dat is juist de theorie van MALTHUS. Stegen die producten niet in prijs, dan zou de grondrente niet toenemen, en dan zou dus reeds van meet af aan de zoogenaamde practische voorstellen van den heer GEORGE alle reden van bestaan ontbreken.

Het betoog van den heer GEORGE schijnt mij evenzeer mislukt in de onderdeelen, als in het kader van zijn werk misplaatst.

HOOFDSTUK V.

Beschouwingen over George's Grondrente-theorie.

Wij komen nu tot de theorie der grondrente, door GEORGE ontwikkeld, en hier is m. i. de hoofdstelling van zijn werk te vinden. Ja, hier eerst vindt men het theoretisch bewijs beproefd, waarop de heer GEORGE ons nog altijd heeft doen wachten, het bewijs van de onmogelijkheid, dat loonen stijgen boven het noodzakelijk levensonderhoud, het bewijs dat zij onveranderlijk zijn.

Volkomen eens is GEORGE het met RICARDO wat de definitie van grondrente betreft t. w. dat *Grondrente van land bepaald wordt door zijne meerdere opbrengst boven hetgeen met dezelfde werkzaamheid van den minst vruchtbaren grond in gebruik, kan worden verkregen.*

In het stijgen der grondrente beweert GEORGE de oorzaak van de armoede te hebben gevonden.

Hij meent te hebben aangewezen, dat de door de staathuishoudkunde opgegevene oorzaken onwaar zijn. Deze immers antwoordde op de vraag naar de oorzaken van armoede: „óf gebrek aan kapitaal, óf „te groote bevolking”; neen eene andere oorzaak is de ware, zoo spreekt GEORGE. Hij zal thans tot de slotsom komen dat slechts de landeigenaars rijk worden en wel door den blooten eigendom van den grond, die hun rijkdom geeft, niet door arbeid, maar door de grondrente, welke zonder eenige bemoeiing hunnerzijds stijgt en hun alzoo, ten nadeele van de loonen van de arbeidende klasse, een weelderig bestaan verschafft. Thans zal hij bewijzen dat, hoewel de opbrengst van den arbeid vermeerderd, het deel dat aan de grondeigenaars toekomt, grooter wordt, en het deel dat voor loonen en kapitaal overschiet, gelijk blijft. Vermeerderd immers de waarde van den grond in gelijke rede met het productievermogen, dan zal al de vermeerderde productie door de rente verzvolgen worden, en loon en interest blijven zooals voorheen.

Nu, dit is zeer goed mogelijk, maar behoeft niet steeds het geval te zijn; in ieder geval is het vrij voorbarig van den schrijver om eene dergelijke onderstelling als onomstootelijke waarheid te verkondigen alvorens haar te bewijzen. Het is juist op dit bewijs

dat wij wachten. Best denkbaar is het, dat door de vermeerdering van de opbrengst van den grond slechts de grondrente gebaat wordt, maar even goed kan het zich voordoen, zouden wij denken, dat ook de loonen en het kapitaal den heilzamen invloed er van ondervinden. Misschien slaagt nu de heer GEORGE in het bewijs, dat dit zich *niet* kan voordoen. Eerst dan, maar eerder ook niet, heeft hij zijn pleidooi gewonnen.

Wij hebben gezien dat de heer GEORGE op blz. 176 de wet der grondrente slechts eene afleiding uit de wet der mededinging noemt. Immers, zoo luidt zijne bewijsvoering, het geheele gedeelte van de algemeene voortbrenging van rijkdom, hetwelk overschrijdt wat gebruikte arbeid en kapitaal voor zich zelve hadden kunnen verkrijgen, bij toepassing op den armsten natuurlijken faktor in gebruik, zal in den vorm van grondrente aan de grondeigenaars komen, *aangezien loonen en rente naar een gemeenschappelijk peil streven*.

De grondslag van deze redencering is bedenkelijk. Streven loonen en rente altijd naar een gemeenschappelijk peil? Velen beweren dat zij verschillen in de verschillende tijden, al kunnen zij op de plaats zelve gelijk zijn.

Dat *gemeenschappelijk peil* — eene zeer onjuiste

uitdrukking voor wat GEORGE er meê bedoelt, n. l. een *onveranderlijk* peil, — moet nu nog altijd be-
wezen worden.

Op blz. 307 eindelijk verkondigt GEORGE het be-
wijs dat hoe hooger de grondrente wordt, des te
minder voor de loonen overschiet. *Dat de grond-
rente de loonen moet verminderen is even duidelijk,
als dat naarmate de afgetrokken som grooter wordt,
de rest kleiner zal zijn.*

Met deze bewijsvoering, welke sprekend gelijk op
eene hoogst eenvoudige rekensom, acht de schrijver
zijne taak volbracht. Denken wij echter na, dan
ontwaren wij dat de kwestie niet zoo eenvoudig is,
als hij zich voorstelt. Want het geheele te deelen
bedrag is veranderlijk; vermeedert het, dan is het
geheel willekeurig om aan te nemen dat die ver-
meerdering uitsluitend eene verhooging der grondrente
medebrengt. Zij kan zich over alle elementen ver-
deelen, waaruit het totaal bestaat.

De stijging der grondrente kan een gevolg zijn
van toeneming der middelen van bestaan, dus van
toeneming van welvaart. Nu zie ik niet in, waarom
die toeneming van welvaart eene daling van loonen
zal veroorzaken en dus noodzakelijk zich zelf moet
vernietigen. Waar is het, dat het aantal loontrek-
kers lichtelijk grooter zal worden, maar daartegen-

over staat nog veel stilliger dat het te verdeelen loonkapitaal ook grooter zal geworden zijn. Het laatste is zekerheid, het eerste enkel eene mogelijkheid.

In eene welvarende streek kan zeer wel de *Standard of Life* hooger worden.

Dat dit geschiedt is geene zeldzaamheid. En dan zal de rijzende welvaart blijvend een hooger peil hebben bereikt. Dan hebben tevens alle klassen een aandeel in het vermeerderd bedrag der voortbrenging.

Men overwege hier de voortreffelijke woorden, waarin MR. N. G. PIERSON in zijn *Leerboek der Staatshuishoudkunde* (Haarlem 1884) bl. 262 het vraagstuk heeft gesteld:

„De waarheid is, dat ook bij een stilstaande be-
 „volking verbeteringen in de nijverheid de vraag
 „naar landbouwvoortbrengselen wel doen toenemen,
 „maar alleen daarom doen toenemen, omdat die ver-
 „beteringen welvaart brengen onder alle klassen der
 „maatschappij. Men zal tarwe gaan verbruiken in
 „plaats van rogge, dierlijk voedsel in meerdere mate
 „dan te voren; men zal de grondstoffen, die men
 „thans met minder tijd en inspanning in fabrieken
 „kan omzetten, in grootere hoeveelheden willen ver-
 „werken; men zal ruimer willen wonen, hetgeen
 „vraag zal veroorzaken naar bouwmetaal. Dat

„verbeteringen in de nijverheid gunstig werken op
 „de pacht, ook al leiden zij tot geen aanwas der
 „bevolking, is juist en nooit weersproken. Doch
 „voor GEORGE'S bewering, dat zij alléén de pacht
 „doen stijgen en noch de rente noch het loon, bestaat
 „zelfs geen schijn van grond. Het stijgen der pacht
 „heeft hier veeleer het stijgen der andere inkomsten
 „in verhouding tot de aangewende moeite tot voor-
 „waarde.”

De rekensom van den heer GEORGE laat ons hier geheel in den steek. 1) Zij is zoo eenvoudig trouwens, dat wij ons niet verwonderen dat de schrijver niet ernstig aan de theoretische bewijskracht van zijn arithmetisch geknutsel heeft geloofd.

Dat hij het niet als afdoend bewijs aanziet, zegt hij zelf in de volgende woorden: „Vooral in de
 „middelpunten onzer beschaving is er in onze dagen
 „lijden en gebrek genoeg, om het hart krank te
 „maken van een iegelijk die zijne oogen niet sluit,
 „noch zijne zenuwen staalt. Durven wij ons tot den
 „Schepper wenden en Hem om verlichting en uit-
 „komst vragen? Ondersteld dat ons gebed werd ver-
 „hoord, en dat op hetzelfde wachtwoord dat het

---

1) Zijne optellingsmethode is ook reeds gecritiseerd in de Edinburgh Review (Januari 1883), blz. 274.

„heelal in het aanzijn riep, de zon met nog krach-
 „tiger gloed straalde; dat nieuwe wonderkrachten de
 „lucht vervulden en nieuwe levensmacht den bodem
 „doordrong; dat voor iedere grasspruit die thans groeit
 „er twee werden voortgebracht, en het zaad dat thans
 „vijftigvoudige vrucht draagt, het honderdvoud
 „leverde. Zou daarmee de armoede worden verminderd
 „of het gebrek verzacht? Blijkbaar niet! Alle winst
 „en voordeel zou bloot tijdelijk zijn. De nieuwe krach-
 „ten, die het stoffelijk heelal doorstroomden, zouden
 „alleen met behulp van den grond kunnen worden
 „ten nutte gemaakt. En daar de grond bijzonder
 „eigendom is, zouden de standen der maatschappij
 „die thans de goedheid van den Schepper tot hun
 „monopolie maken, eenvoudig ook de nieuwe wel-
 „daden GODS zich toeëigenen. Alleen de grond-
 „bezitters zouden voordeel behalen. De pachten en
 „grondrenten zouden stijgen, maar de loonen zouden
 „hunne daling naar het hongerpeil voortzetten! *Dit*
 „*is minder eene staathuishoudkundige gevolgtrekking;*
 „*het is een feit der ervaring. Wij weten het omdat*
 „*wij het hebben gezien.*” ¹⁾

Eilieve, de heer GEORGE verklaart dus zelf dat zijne wetenschap omtrent de onveranderlijkheid der

---

1) George t. a. p. blz. 581—582.

loonen geen economische gevolgtrekking is! Maar wat beteekent dan zijn zoo eenvoudig schijnende rekensom? Met haar immers moest ons langs theoretischen weg duidelijk gemaakt worden, dat vermeerdering der grondrente onvermijdelijk ten gevolge *moest* hebben onveranderlijkheid, neen erger nog, vermindering der loonen!? De heer GEORGE is, ondanks al den pathos, waarmede zijn gezwollen stijl de goê gemeente wil meêsleepen, zóó weinig kieskeurig in zijn theorieën, dat hij op de eene bladzijde theoretisch u voorreket dat de loonen onveranderlijk zijn; op de andere bladzijde dat zij noodzakelijk kleiner worden; en eindelijk u mededeelt dat zijn berekeningen niets om het lijf hebben, doch dat hij, alleen *omdat hij het heeft gezien*, van de daling der loonen „naar het hongerpeil” overtuigd is. Wij meenen gerust te kunnen zeggen, dat deze schrijver zich geen ernstige rekenschap van zijne methode gegeven heeft. Zij is bij hem veeleer een verzameling van losse invallen en van ingevingen, voortgekomen uit hartstocht, welke door een pathetischen stijl den schijn van gemoedelijkheid heeft willen aannemen; zij is geen zelfbewust voortschrijden op de baan van kennis en wetenschap.

En wat heeft dan de heer GEORGE *gezien*? Wat dan is zijn *ervaring*? Hij gaat na het voorgaande

aldus in zijn eigenaardigen stijl voort: „In onzen tijd
 „en onder onze oogen heeft de macht die daar is
 „boven allen en in allen en door allen; de macht,
 „waarvan het heelal slechts de openbaring is; de
 „macht, die alle ding maakt en zonder welke geen
 „ding bestaat dat gemaakt is, de gaven vermeerderd
 „die de mensch mag genieten, even wezenlijk en
 „waarachtig alsof de vruchtbaarheid der aarde ware
 „vergroot. In den geest van den een kwam de
 „gedachte op, welke den stoom voor den dienst van
 „het mensdóm in het gareel sloeg. In het geestelijk
 „oor van den ander werd het geheim gefluisterd,
 „dat de bliksem dwingt eene tijding over de aarde
 „heen te bezorgen. In iedere richting zijn de wetten
 „der stof geopenbaard; in iedere afdeeling der nijver-
 „heid zijn armen van ijzer en vingers van staal
 „verrezen, wier invloed op de voortbrenging van
 „rijkdom volkomen gelijk staat met eene vermeer-
 „dering van de vruchtbaarheid der bodems. En wat
 „is de uitkomst geweest? Eenvoudig deze, dat de
 „grondbezitters al het voordeel hebben bekomen. De
 „wondervolle uitvindingen en ontdekkingen dezer
 „eeuw hebben noch de loonen verhoogd, noch den
 „arbeid verlicht. De eenige vrucht is geweest, dat
 „de weinigen rijker, de velen daartegen nog hulp-
 „behoevender zijn geworden!”

Losse verzekeringen, alzoo, in de plaats van iets, dat naar werkelijke ervaring zweemt! In ons tweede hoofdstuk hebben wij er reeds op gewezen, dat de heer GEORGE zich niet de moeite heeft gegeven om MACAULAY en zoovele andere onderzoekers te wederleggen. Maar thans durven wij zeggen: wat hij voor zijn *ervaring* uitgeeft, *kan* zijn ervaring niet zijn, want dat alleen de grondeigenaars in onze maatschappij rijkdom zouden verwerven is op de meest in het ooglopende wijze in strijd met de feiten. Hoeveel kooplieden, reeders, industrieelen, kunstenaars, energieke mannen van zaken, — vooral in GEORGE'S land, Amerika, — zijn niet tot rijkdom gekomen, zonder ooit een duim grond hun eigendom te hebben kunnen noemen?

Neen, het theoretische bewijs is door den Amerikaanschen schrijver niet geleverd. En wat hij als uitkomsten zijner ervaring doet voorkomen, dit is zoo weinig van ernstig en veelzijdig onderzoek het resultaat, dat ik veilig er tegenover durf plaatsen, wat mij persoonlijk de feitelijke waarheid toeschijnt. Door de beschouwing van de maatschappelijke toestanden kom ik tot het resultaat dat niet door stijging der grondrente de grondeigenaars zich in weelde baden, maar dat integendeel de loonen deels rijzen, deels ten minste normaal blijven en het kapitaal geene

hoogere rente bedingt. De belooning voor den grondeigenaar d. i. de grondrente schijnt mij in verreweg de meeste gevallen slechts een matige vergoeding voor arbeid en besteed kapitaal, zoo sterk dat iemand, wiens vermogen in grond bestaat, er niet over denken kan de normaalrente van 5% te ontvangen, maar zich met heel wat minder moet tevreden stellen. — Voor dit alles heeft de heer GEORGE geen oog.

Het speculeeren in grond is volgens hem een middel om de grondrente te doen stijgen en om dien tengevolge de grondeigenaars te verrijken ten nadeele van de andere menschen!

Gemakkelijk is het om dit beweren te weerleggen, juist omdat GEORGE zich zijn eigen bewijs naïef gemakkelijk heeft gemaakt. Het is te vinden op blz. 309, waar hij schrijft: „Neem nu denzelfden man of „een anderen, b. v. den een of ander hardhoofdigen man van zaken, die er geene theorieën op na „houdt, maar de kunst verstaat van geld te verdienen. „Zeg hem: Hier is een dorpje, binnen weinige jaren „zal het eene groote stad zijn; binnen tien jaren „zal de spoorweg de postkoets hebben verdrongen, „en het elektrisch licht de kaars; de stad zal over- „vloedig zijn voorzien van al de machinerieën en „verbeteringen, die zoo ontzettend het vruchtdragend

„vermogen van den arbeid vermenigvuldigen. Zal
„na tien jaren de interest iets hooger zijn?

„Hij zal u antwoorden: 'Neen!'

„Zullen de loonen van gewonen arbeid hooger zijn?
„Zal het den man, die niets anders heeft dan zijn
„arbeid, gemakkelijker vallen een onafhankelijk be-
„staan te vinden? Wederom zal hij antwoorden:
„'Neen het loon van gewonen arbeid zal niet hooger
„zijn; integendeel bestaat er alle kans dat het lager
„zal wezen; het zal voor den arbeider, die niets
„heeft buiten zijn arbeid, niet gemakkelijker
„zijn een onafhankelijk bestaan te vinden; veeleer
„bestaat de kans, dat het hem zwaarder zal
„vallen!'

„'Wat zal dan wel hooger zijn?'

„'De grondrente, de waarde van den grond.'

„Ga, stel u in het bezit van een stuk gronds, en
„houd uw bezit vast!

„En als gij onder zulke omstandigheden, zijn
„raad volgt, dan hebt gij niets meer te doen. Gij
„kunt u neêrzetten en uw pijp rooken; gij kunt
„hier en daar gaan liggen als de lazzaroni te Napels
„of de leperos van Mexico, gij kunt in een luchtbal-
„lon opstijgen, of u in een hol in de aarde ver-
„schuilen, en zonder een slag werk te doen, zonder
„een tittel of jota aan den rijkdom van den staat

„toe te brengen, zult gij met tien jaren rijk zijn!
 „In de nieuwe stad kunt gij een prachtig paleis
 „bezitten, maar onder hare openbare gebouwen zal
 „zich een armhuis bevinden.”

Zekerlijk zijn velen door deze speculatie rijk geworden, maar ook velen hebben er al hun vermogen door verloren. Hoe vele steden zijn er niet, die in tegenstelling met het voorbeeld van den heer GEORGE, gesticht zijn met de schoonste verwachtingen, maar niets anders teweeg hebben gebracht dan den ondergang van hen, die volgens GEORGE rijk zouden geworden zijn. De vraag is maar, hoe men vooruit zal weten dat de waarde der bouwgronden stijgen zal? Op schier kinderachtige wijze heeft de heer GEORGE die vraag ontgaan, door vooroptestellen dat zij reeds is opgelost, en dat men dus vooruit den loop der zaken kent!

Koop maar grond en voer niets uit, gij behoeft slechts te wachten en gij zult rijk worden! zoo heet het. Goed en wel, maar gij kunt ook na verloop van tijd broodeloos zijn, zoo gij te lang moet wachten; immers die grond brengt niets op, en om dien te verkrijgen hebt gij u van een productief kapitaal ontdaan. 1)

---

1) Verg. P. Leroy Beaulieu, le collectivisme, p. 55.

Stel echter dat de pas gestichte stad bloeit; dat de grond in waarde vermeerderd; dat hij, die voor eene kleine som grond gekocht heeft, dien met zoo groote winst van de hand gedaan heeft, dat hij millionair geworden is; dan toch is hij niet de eenige, die door dezen vooruitgang gebaat is. Niet slechts de grondeigenaar wordt hierdoor rijk, ook ieder industriëel zal zijn vermogen vermeerderen. Een winkelier b. v. in een nog niet druk bevolkte buurt met moeite in zijn levensonderhoud kunnende voorzien, zal door den toevloed van menschen, zijn klanten zien vermeerderen, zal zijne zaken kunnen uitbreiden en na eenigen tijd fortuin maken.

De heer GEORGE heeft de grondrente voorgesteld als overal en immer eene onrechtvaardige winst voor de grondeigenaars, eene winst die eigenlijk aan de maatschappij, als eigenares van den grond moest toekomen. Reeds heeft een fransch schrijver hier-tegen een schrandere opmerking ingebracht. In de *Revue des Deux Mondes* namelijk van 15 Juni 1884, vinden wij een stuk van ALFRED FOULLÉE, getiteld *Les études récentes sur la Propriété*, waar hij naar aanleiding van de beweerde onrechtvaardigheid der grondrente, op blz. 779 het volgende zegt: „Deze „theorie van Stuart Mill over de grondrente verwekt „een aantal moeielijkheden, zoowel van theoretischen

„als van praktischen aard. Echter heeft men STUART
 „MILL en den heer H. GEORGE uitstekend weerlegd
 „door hun te antwoorden: Daar gij beweert dat de
 „maatschappij het recht heeft om zich alle meerdere
 „waarde van den grond toeëigenen, slechts om-
 „dat zij geen gevolg van eene daad van den eigenaar
 „is, moet gij ook bekennen dat zij op haar beurt
 „verplicht is den grondeigenaar schadeloos te stellen
 „voor ieder verlies, niet tengevolge van zijne schuld,
 „maar tengevolge van maatschappelijke toestanden
 „geleden, anders staan wij voor het feit dat de maat-
 „schappij zich al de winst, den grondeigenaar door
 „gelukkige omstandigheden beschoren, toeëigent, maar
 „in het tegenovergestelde geval zich tevreden stelt
 „door te zeggen: — 't spijt mij voor u: ik kan er
 „niets aan doen.

„Iedere grondeigenaar zou dus met de maatschappij
 „eene rekening-courant moeten aangaan, en jaarlijks
 „met haar afrekenen. Maar bovendien bestaat er
 „nog eene zwaarigheid. Aangezien de vermeerdering
 „van de waarde van den grond een gevolg is zoowel
 „van persoonlijken als van maatschappelijken arbeid,
 „moet men de juiste grens van beiden vinden.
 „Maar stel dan nog dat de grondeigenaar een speci-
 „aliteit in de rekenkunst ware, dan zou hij toch
 „niet bij machte zijn uit te maken, welk deel van

„de opbrengst van den grond te danken is aan zijn
 „eigen arbeid en zijn eigen uitgaven, dan wel aan
 „sociale omstandigheden, zooals meerdere vraag, ge-
 „lukkig toeval enz. De zwaarigheden, die de ver-
 „effening van de grondbelasting ten huidigen dage
 „oplevert, zegt zeer terecht de heer GIDE, zijn
 „slechts kinderspel, vergeleken bij eene dergelijke
 „onderneming.”

Ik heb in dit hoofdstuk getracht aan te toonen
 dat de stelling van den heer GEORGE, dat de grond-
 rente de loonen vermindert en dat slechts de grond-
 eigenaars rijk worden, door zijne theorie niet wordt
 bewezen.

Daarmede blijkt op nieuw de gebrekkige bouw van
 het boek, zelfs in de onderdeelen. Want zijne
 theoretische hoofdstukken zijn als 't ware de steenen,
 waaruit het gebouw is opgetrokken. Dat het ge-
 heele architectonische plan niet helder was gedacht,
 had ik reeds aangetoond; thans is ook gebleken, dat
 het bouwmetaal niet deugt.

HOOFDSTUK VI.

Is gemeenschappelijke Grondeigendom goed of af te keuren?

Het verwondert ons niet, dat de heer GEORGE, nu hij cenmaal in de grondrente de oorzaak ziet van klimmende armoede, den grondeigendom wil afschaffen. Met zijne krasse bewering als zou de private grondeigendom, zoowel historisch als ethisch beschouwd, diefstal zijn, doet hij onwillekeurig denken aan de bekende woorden van PROUDHON: „*La propriété c'est le vol.*”

Dat *sommige* grondeigendom uit roof ontstaan is, zal niemand tegenspreken, daar het bekend genoeg is dat in Frankrijk tijdens de groote Revolutie kerkelijke goederen zijn geconfiskeerd. Echter is dit eene uitzondering en in geenendeele regel. Verreweg het grootste gedeelte van den privaten grondeigendom

heeft zijn oorsprong te danken aan arbeid. Landen, woest en door niemand gewild, worden door den staat aan ondernemende personen voor zeer lagen prijs verkocht. Deze menschen nu bebouwen het land, maken het productief, steken natuurlijk veel geld in den bodem en worden door hun arbeid verrijkt. Na verloop van tijd komen hier andere menschen, wordt de eens woeste streek bevolkt en ontstaat natuurlijk langzamerhand de afscheiding tusschen rijken en armen. Welnu, volgens GEORGE zijn de eersten door diefstal verrijkt, zij hebben het land gestolen en zijn verplicht hun rijkdom met de anderen te verdeelen. GEORGE denkt er niet aan dat de grond nu wel eenigszins meer waarde heeft dan toen hij als woeste moeras- of prairiegrond gekocht werd. Deze, door GEORGE voorgestelde verdeeling is voorzeker het beste middel om de luiheid in de hand te werken, den lust tot arbeid te vernielen en den landbouw den doodslag toe te brengen.

Van eene geheele andere meening dan GEORGE is PROF. VISSERING in zijn *Handboek van Praktische Staathuishoudkunde*, waar hij beweert dat de grondeigendom slechts beperking kan vinden in een vroeger verkregen en beter recht dan een ander, maar nooit verkort kan worden door een beginsel van tijdelijk genot noch door eenig ander beginsel strijdig met dat van den

eigendom. In *Stelling 636* lezen wij: „Ook met het „oog op de maatschappelijke welvaart gelden van den „grondeigendom dezelfde beginselen als van elken „anderen eigendom,” en in de daarop volgende stelling: „Hier, waar de belooning van den besteeden arbeid „dikwijls in de vrucht van eene lange reeks jaren „bestaat, is vooral noodig dat zekerheid van den „eigendom tot inspanning van krachten en aanwen- „ding van kapitaal aanspore.”

GEORGE beweert dat ieder mensch evenveel recht op den grond als op de lucht en het water heeft, maar vergeet dat een mensch zonder lucht en water sterven moet, terwijl hij zonder grond toch zeer goed leven kan, en dikwijls veel rijker is dan een grondeigenaar. Immers in de Vereenigde Staten en in Canada kan men voor $\pm$ 3 gulden per bunder landeigenaar worden. Ware dit voordeel nu zóó groot, ware de toestand van grondeigenaar zóó voordeelig, hoe komt het dan dat er niet eene algemeene volksverhuizing uit de steden naar die spot-goedkoope gronden plaats vindt? Eenvoudig omdat het voordeel *niet* zóó groot is, omdat de arbeidende klasse liever haar vast en zeker, al is het laag loon geniet, dan zich bloot te stellen aan den last van ontginning en productief maken van woeste gronden.

Het argument van GEORGE dat geen grondeigen-

dom kan bestaan, omdat de grond een werk van den Schepper is, en niet een van den mensch, is eene zonderlinge dwaling. Immers niet slechts voortbrengselen van handenarbeid kunnen het voorwerp van eigendom zijn, maar ook natuurgaven getuige mineralen, zooals goud, zilver enz., die de mensch uit den grond trekt, vruchten, die door den mensch geplukt worden. Evenzoo is het met den grond gesteld. Dat dingen, die door den Schepper zijn gewrocht, geen voorwerp van eigendom kunnen of mogen zijn, is een zeer wonderlijke eigendomstheorie.

En die dingen kunnen door den arbeid der menschen in waarde toenemen. Amerika en Australië hadden vroeger, bewoond door ruwe volkeren en zonder aanwending van arbeid weinig waarde, terwijl thans de arbeid van beschaafde menschen aan deze werelddeelen haast al de waarde, die zij nu bezitten, verschaft heeft. Tusschen grondeigendom en anderen eigendom bestaat geen zoo fundamenteel verschil als men soms wil doen voorkomen. Terecht schrijft LEROY BEAULIEU in zijn werk *le Collectivisme* op blz. 78: „In den regel en slechts op enkele uitzonderingen na, berust de grondeigendom op drie elementen: het feit van de occupatie, vereenigd met den arbeid en ten slotte door het algemeen belang bestendigd.”

De grieven van KARL MARX tegen den privaatrechtelijke grond-eigendom, als zoude die in den loop der eeuwen slechts uit roof ontstaan zijn, weerleggende, zegt dezelfde schrijver op blz. 38: „In Frankrijk behoort de helft ongeveer van den grond aan de kleine grondeigenaars. Onnoodig aan te toonen dat zij dien noch gewapender hand, noch tengevolge van overweldigende wetten verkregen hebben, maar slechts door vlijt en zuinigheid. Een vierde of een derde van den franschen bodem is in handen van de middelsoort, terwijl de groote grondeigendommen ter naauwernood een vierde of een vijfde deel bedragen, en dan nog stammen de helft dezer groote grondeigenaars niet meer af van de oude eigenaars van leengoederen.

„Of de landelijke eigendommen zich ook al in één hand of in meerdere bevinden, toch hebben zij het grootste gedeelte van hunne meerdere waarde te danken aan den arbeid, de spaarzaamheid, het vernuft en den combinatie-geest van den eigenaar.”

De staat, die den individueelen grondeigendom schendt, ontnemt zich zelve ieder recht om zijn eigen gebied te verdedigen tegen een ander armer volk. De geheele wereld zou gemeen eigendom moeten zijn van al de menschen die op den aardbol leven, zoodat de Esquimau en de Soendanees evenveel

recht op ons Nederland zouden hebben als wij: tot deze slotsom komt men wanneer men den individuelen grondeigendom niet erkennen wil als een recht. In plaats van een herstel te weeg te brengen van den, volgens GEORGE, door diefstal daargestelden toestand, zou, zoo men aan deze hersenschimmen gevolg gaf, een toestand geschapen worden, die, wat verwarring en miskenning van historisch recht betreft, zijne weerga niet zou vinden.

Dat door het omverwerpen van den grondeigendom ook alle andere soorten van eigendom gevaar zouden loopen, wordt terecht aangewezen in de *Edinburgh Review* t. a. p. blz. 283. „Slechts de meest dweep-
„zieke drijver zal kunnen denken dat het eigendoms
„recht op den grond vernietigd kan worden, zonder
„alle andere eigendomsrechten te ondermijnen. De
„titel van den grondeigenaar ontleent zijne kracht aan de
„ernstigste waarborgen, de oudste tradities en de meest
„verbindende overeenkomsten. Zoo alle deze bolwerken
„vernietigd worden door de kracht van verbeurdver-
„klaring, met welk recht zou de fondsenhouder zich
„veilig wanen? Op beiden zou men hetzelfde kun-
„nen toepassen. Zij, die nu de stelling verkondigen
„dat grondeigendom diefstal is, omdat de eerste be-
„zitter door eenen veroveraar of roover er mede beleend
„was, kunnen later even gemakkelijk beweren dat

„de oorsprong der staatsschulden, waardoor de nijver-
 „heid der verschillende landen verlamd werd, en
 „waarmede onze voorvaders opvolgende geslachten
 „bezwaarden, gezocht moet worden in oorlogen, door
 „verdorvene staatslieden gevoerd met het eenig doel
 „om hunne dwingelandij te bevestigen en de vrijheid
 „van vreemde volken te vernietigen.

„De heer GEORGE zelf zegt: Wanneer een titel
 „slechts het gevolg van geweld is, kan er niet ge-
 „klaagd worden zoo die op zijne beurt door geweld
 „vernietigd wordt. Zoo het volk de macht er toe
 „hebbende, deze titels belooft te vernietigen, is het
 „volkomen in zijn recht!

„Op het oogenblik dus dat het volk de macht
 „heeft, en het belooft, zal iedere titel zijnen waarborg
 „verliezen, en regeeringloosheid en onvermogen zul-
 „len elkaar de hand reiken bij het graf der recht-
 „vaardigheid.”

Stellen wij eens dat gemeenschappelijk grond-
 eigendom zulk een ideale toestand ware, waaraan is
 het dan toe te schrijven dat die zóó weinig voorkomt?
 De reden is eenvoudig deze dat zulke eigendom geen
 weldaad, maar integendeel een vloek voor de maat-
 schappij is.

MALLOCK t. a. p. blz. 64 geeft ons een voorbeeld
 van de treurige gevolgen van gemeen grondbezit:

„Een menschevriend vermaakte een landgoed dat „4.000 p. st. per jaar opbracht aan de inwoners van „drie dorpen in Herefordshire. Hij handelde juist „zooals de heer GEORGE wenscht: hij verdeelde de „inkomsten van den landheer onder de pachters. Na „weinige jaren waren de drie dorpen drie broeinesten „van armoede geworden. Door deze slecht bedachte „mildheid werd meer ellende veroorzaakt dan ooit „het gevolg had kunnen zijn van het genadelooste „uitmergelen, en zoo treurig en ergerlijk werd de „toestand, dat er eene afzonderlijke wet door het Par- „lement gemaakt moest worden, om deze gift, die „zooveel ellende veroorzaakt had, te herroepen.”

PROF. VISSERING t. a. p. blz. 421 zegt: „Wij „hebben er slechts op te letten, hoe het gaat met „markegronden en meenten ¹⁾. Zoolang zij onver- „deeld zijn, tracht elk, die tot het gebruik gerech- „tigd is, er zooveel voordeel van te trekken als maar „mogelijk is; maar niemand steekt de hand uit om

---

¹⁾ *Meenten* zijn gronden, die aan eene gemeente toebehooren, doch niet ten behoeve van deze als zoodanig, maar door de ingezetenen dezer gemeente als rechthebbenden gebruikt worden. Hier heeft dus een gemeenschap van bezit en genot plaats. Meestal bestaan deze meenten uit gemeene weiden, waar elk zijne koe of schaaop op jaagt: ook wel eens uit heidegronden, waar elk naar zijne behoeften plaggen steekt.

„iets tot meerdere vruchtbaarheid van den grond te
„doen. Hun aanzien is dan ook ellendig en hun
„opbrengst erbarmelijk.

„Doch zoodra zijn zij niet verdeeld, of elk eige-
„naar gaat aan het werk om het hem toebedeelde
„hoekje zoo vruchtbaar mogelijk te maken.”

Neen! bijzondere grondeigendom is geen diefstal
noch maatschappelijke vloek; hij is een recht en een
weldaad, en ik eindig dit hoofdstuk met de woorden
van PROF. VISSERING: „En het werkzaamste mid-
„del om alle klassen der maatschappij zoo geregeld
„en zoo overvloedig mogelijk te voorzien van de
„middelen tot vervulling der eerste behoeften des
„levens, is de bijzondere grondeigendom.”

HOOFDSTUK VII.

Slot.

Wij kunnen nu laten rusten welke gevolgen de heer GEORGE zich van de toepassing van zijn geneesmiddel voorstelt. Een groot onrecht te doen ten einde een kwaal te genezen, waarvan het bestaan niet door ervaring is gebleken, noch door theoretische bespiegelingen is aangetoond — ziedaar waar de voorslag van den heer GEORGE op neder komt.

Dat voorstel nader te critiseeren schijnt na het voorafgaande niet noodig. Zijn hoog opgevoerde grondbelasting zou aan den eigendom van grond alle waarde ontnemen, dus feitelijk met algemeene ont-eigening gelijk staan. Zeer merkwaardig is het, wanneer wij den heer GEORGE op blz. 565 zelve de meening zien verkondigen: „Een der karakter-„trekken van de barbaarschheid is de geringe achting

„voor de rechten van persoon en eigendom.” Zij die in de uitspraken van den heer GEORGE de openbaring zien van nieuwe waarheid, zullen ook over deze uitspraak wel eens willen nadenken.

De heer GEORGE is een dichter. Zijne verbeeldingskracht doet hem de oogen sluiten voor de eischen van het verstand. Hoe vol zinnebeelden en dichterlijk gevoel is zijn lofied op de vrijheid: zielsverheffend, vol geestdrift en tintelend van gloed en kleur! Ik noodig mijne lezers uit de daarop betrekkelijke bladzijde met mij te lezen, want zij is niet alleen zeer schoon uit litterarisch oogpunt, ook is zij allermerkwaardigst omdat zij helder in het licht stelt hoe voortreffelijk dichter en hoe slecht logicus de schrijver is. De zinsnede, waarin de dichter de juridische fout maakt, heb ik gecursiveerd.

„Slechts ten deele en gebroken heeft het licht
„van de zon der vrijheid tot nog toe onder de
„mensen geschenen, maar allen vooruitgang heeft
„zij veroorzaakt.

„De vrijheid kwam tot een geslacht van slaven,
„dat zich onder de zweep der Egyptenaren kromde,
„en voerde hen uit het huis der dienstbaarheid uit.
„Zij verhardde hen in de woestijn en vormde ze tot
„een geslacht van veroveraars. De vrije geest der

„mozaïsche wet bracht hunne denkers op hoogten,
 „waar zij de eenheid Gods ontwaarden, en bezielde
 „hunne dichters tot gezangen, die nog heden
 „de hoogste vlucht van gedachten uitdrukken. De
 „morgenstond der vrijheid brak aan op de fenicische
 „kust, en schepen voeren de zuilen van Hercules
 „voorbij om de onbekende zee te doorploegen. Zij
 „wierp een paar stralen op Griekenland, en het
 „marmer nam de gestalte aan van ideale schoonheid,
 „woorden werden het voertuig der verhevenste ge-
 „dachten, en tegen de zwakke burgersoldaten van
 „vrije steden bezweken de tallooze scharen van den
 „perzischen koning, gelijk golven tegen een rots
 „breken. Zij scheen op de kleine landhuizen van
 „italiaansche landbouwers, en uit hare kracht ge-
 „sproten kwam eene macht voort, die de wereld
 „veroverde. Zij flikkerde op de schilden van ger-
 „maansche krijgslieden, en Augustus beweende zijne
 „legioenen. Na den nacht die op hare verduistering
 „volgde, vielen hare stralen weder op vrije steden,
 „en eene verlorene geleerdheid herleefde, de nieuwere
 „beschaving begon, eene nieuwe wereld werd ont-
 „sluierd; en met de vrijheid groeiden kunst, rijkdom,
 „macht, wetenschap en beschaving.

„In de geschiedenis van elk volk staat dezelfde
 „waarheid geschreven. Het was de kracht uit de

„Magna Charta geboren, die de overwinningen van
 „Crécy en Azincourt behaalde. De herleving der
 „vrijheid na het despotisme der Tudors verheerlijkt
 „de eeuw van Elisabeth.

„De geest die een gekroonden tiran op het schavot
 „bracht, plantte hier een machtigen boom.

„De geestkracht der aloude vrijheid maakte Spanje,
 „van het oogenblik aan dat het zich had vereenigd,
 „tot de machtigste mogendheid der wereld, om weder
 „tot de diepste diepte van zwakheid te vervallen,
 „toen de tirannie de vrijheid verdreef. Zie, hoe in
 „Frankrijk alle geestelijke kracht onder de tirannie
 „der zeventiende eeuw stierf, om in vollen luister te
 „herleven, zoodra de vrijheid in de achttiende ont-
 „waakte, en hoe de vrijmaking der fransche boeren
 „in de groote omwenteling de verwonderlijke kracht
 „heeft gegrondvest, die in onze dagen nederlaag op
 „nederlaag heeft getrotseerd.

„Zullen wij haar niet vertrouwen?

„In onzen tijd, gelijk in vroegere dagen, knipen
 „de listige krachten voort, die door ongelijkheid
 „voort te brengen de vrijheid dooden. Aan den
 „horizont beginnen zich de wolken te legeren. De
 „vrijheid roept ons andermaal. Wij moeten haar
 „verder volgen en volkomen vertrouwen. Wij moeten
 „haar geheel opnemen, of zij wil niet bij ons toeven.

„Het is niet genoeg dat de menschen mogen stemmen; niet voldoende dat zij in theorie voor de wet „gelijk zijn. Zij moeten de vrijheid hebben om zich „van de gelegenheden en middelen des levens te „bedienen; *zij moeten op gelijken voet staan ten aanzien van de goedheid der natuur*. Dit, of de vrijheid onttrekt haar licht. Dit, of de duisternis komt, „en de krachten zelven die door den vooruitgang „zijn voortgebracht, veranderen in krachten die verwoesting brengen. Dit is de algemeene wet. Dit „de les der eeuwen. Zoolang zijne grondslagen niet „in gerechtigheid worden gelegd, kan het maatschappelijk gebouw niet duren.” 1)

Al dadelijk valt de fout in deze schoone woorden ons op: na geruimen tijd de *juridische vrijheid*, de rechtsgelijkheid bezongen te hebben, wijdt de schrijver zijne laatste zangen aan de *gelijkheid* van economischen toestand.

GEORGE is dichter en redenaar, en juist ten gevolge van zijne talenten, vallen de fouten in zijn werk dubbel op. De sprongen, die hij doet, worden bij hem dadelijk ontwaard, terwijl zij bij andere schrijvers van minder goeden stijl niet zoo licht opgemerkt worden. Deze schrijvers plegen door een

---

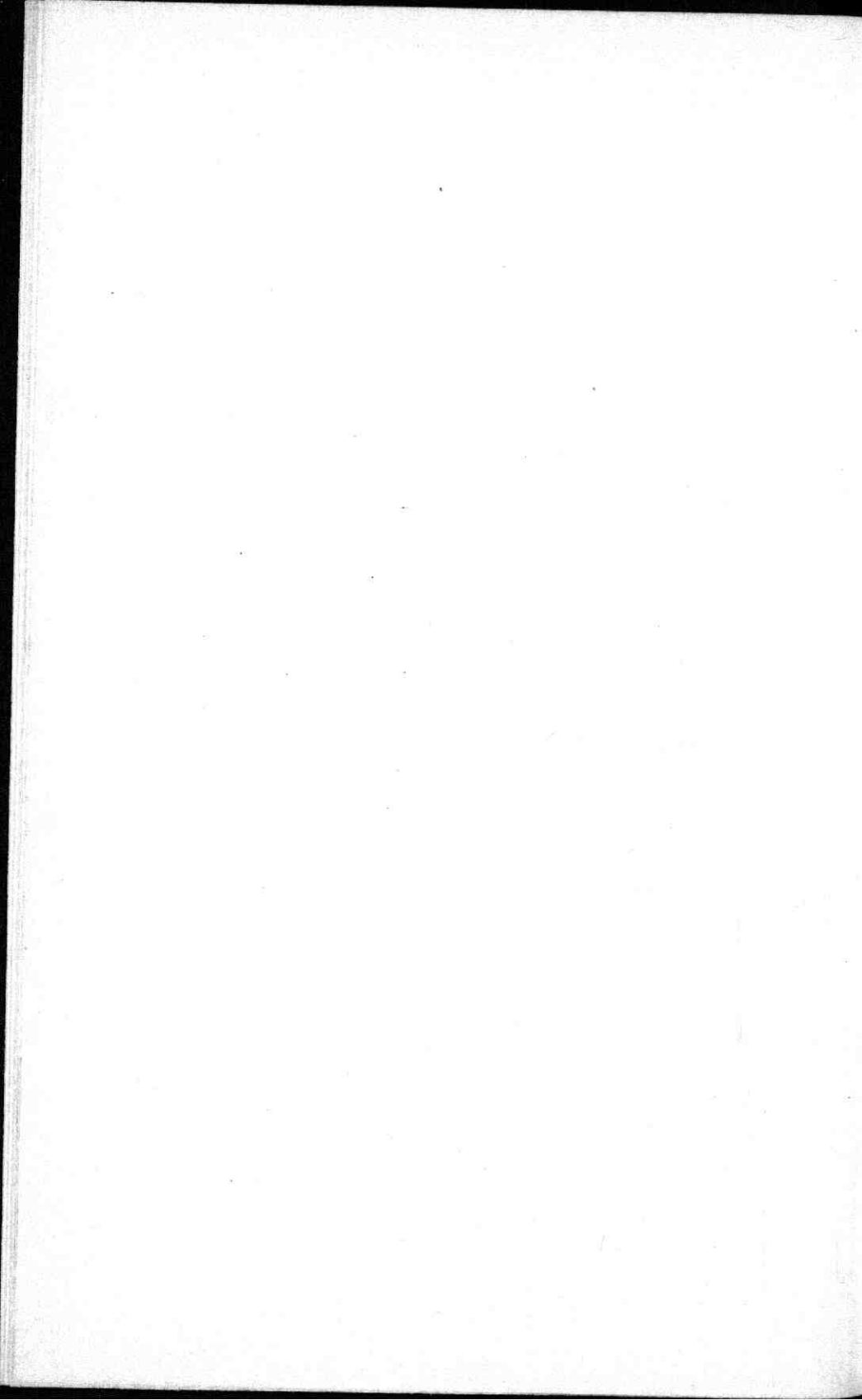
1) George t. a. p. blz. 578 vgg.

bont gewemel van kleuren het oog hunner lezers te verblinden, door overmaat van beeldspraak, liefst grillige en op ontstelde verbeeldingskracht werkende taal, door allerlei verrassende zinswendingen de aandacht van de zwakke punten der redencering af te leiden. De heer GEORGE daarentegen heeft in zijn stijl eene betrekkelijke rustigheid, zekeren vasten gang, die doet denken aan wetenschappelijk betoog, doch die ook zeer slecht de fout van zijn betoog voor den lezer verborgen houdt.

Juist hierom zal *Progress and Poverty* geen kwaad stichten: het moge velen in verrukking brengen, het moge vele penmen in beweging stellen, het moge den leiders van socialistische bewegingen tot evangelie strekken, maar het lijdt spoedig schipbreuk op een ernstig onderzoek en eene kalme ontleding.

STELLINGEN.

STELLINGEN.

I.

Ten onrechte noemt MR. JACQUES OPPENHEIM in zijn *Handboek voor de beoefening van het Nederlandsche gemeenterecht* (blz. 91) het recht van ontbinding een *appel au peuple*.

II.

Onder het woord *ingezetenen* in Art. 9 G. W. moeten wij niet verstaan de ingezetenen volgens art. 3 van de wet van 1850, maar al degenen, die hier eene vaste woonplaats hebben.

III.

Het lidmaatschap van de Tweede Kamer der Staten-Generaal vangt aan bij de toelating door de Kamer.

IV.

De Tweede Kamer mist het recht van initiatief ten aanzien der benoeming van eenen voogd voor den minderjarigen troonopvolger.

V.

Slechts de civiele bezitter en niet de detentor heeft de actie van Art. 619 B. W.

VI.

De vruchtgebruiker mag, zoo hij het maken der beschrijving vertraagt, in dien tijd de vruchten toch genieten.

VII.

De verkoop van eene zaak door den koper, wien zij nog niet geleverd was, is geldig.

VIII.

De betwisting van het litis-decisoire van een opgedragen eed, is niet *per se* eene weigering om dien eed af te leggen (Arrest H. R. 25 Mei 1877.)

IX.

Het is wenschelijk een ieder de verplichting op te leggen zijn goed tegen brand te assureeren, en dat de staat desnoods hiertoe gelegenheid geve.

X.

De homologatie van een accoord is geen vonnis.

XI.

Het ware wenschelijk dat de Koning eene naamlooze vennootschap kon ontbinden zoo de bestuurders aan de bepalingen en voorwaarden der akte niet voldoen.

XII.

Werklieden-vereenigingen in den vorm van onze vroegere gilden zijn goed te keuren, mits zij geen monopoliseerend karakter aannemen.

XIII.

De straf in art. 150 C. P. op valsheid in onderhandsch geschrift gesteld, is niet toepasselijk op hem, die iemand eene onderhandsche kwitantie van grooter bedrag, dan hij betaald heeft, doet onder teekenen.

XIV.

De strafverlaging bij art. 13 al. 4 van de wet van 29 Juni 1854 (Stbl. 102) ingevoerd ten behoeve der ongehuwde moeder, die voor de eerste keer kindermoord pleegt, geldt niet voor hare medepligtigen.

XV.

De voorwaardelijke invrijheidstelling in art. 15 Nederlandsch Wetboek van Strafrecht, is te beperkt toegelaten.

XVI.

Hij die in volledige dronkenschap een strafbaar feit gepleegd heeft, kan niet wegens *opzet* veroordeeld worden, tenzij hij zich ter uitvoering er van in dien toestand heeft gebracht.

XVII.

Het gerechtshof is bevoegd de voorloopige inhechtenisneming te bevelen van den beklaagde, die bij het arrest van verwijzing in vrijheid is gesteld of gelaten.

XVIII.

De wil van hem, die aan een *infans* levert, is, naar Romeinsch recht, zonder de auctoritas van den tutor niet toereikende dit kind tot bezitter te maken.

XIX.

Bij de vindicatie eener kudde, waaronder zich schapen bevinden, die aan den vindicant niet in eigendom behooren, is de veroordeelde bezitter naar Romeinsch recht alleen dan gehouden die schapen te restitueeren, wanneer zij met de actio Publiciana hadden opgeëischt kunnen worden.

XX.

De bewering van H. GEORGE in *Progress and Poverty* als zoude de stijging der grondrente de loonen steeds verminderen is eene dwaling.

XXI.

Communale grondeigendom is sterk af te keuren.

XXII.

Ten onrechte zegt H. GEORGE dat de loonen niet van het kapitaal getrokken worden.
